

БОГУМИЛ ХРАБАК*

БОЈАНА КАО ИЗВОЗНО ПОДРУЧЈЕ (XVI-XVIII ВЕК)

У претходној полудеценији овога столећа (1990-1995) наша историографија се наглашено бавила национално-политичком проблематиком, већ према општим условима у којима су се нашли српски и други јужнословенски народи, кад је умирала авнојевска Југославија. У то време само изузетно биле су одбрањене докторске дисертације са економско-социјалном проблематиком којима се бавила остала Европа, али то су били пројекти раније започети. Пошто је грађански и национални рат у Босни завршен (ако је завршен), потребно је да се, не одгурујући национално-политичку тематику, вратимо стручним колотечинама којима се бави остало срећније човечанство.

Теми о привредној делатности скадарског краја и долине Бојане у средњем веку посвећено је више архивских истраживања. Поред других, и писац овога рада објавио је једну студијцу - *Жишарице са Бојане и из скадарског краја 1300-1500* (1994). Један ранији средњовековац (који је сматрао да синтетички може радити и на турско-млетачком периоду) закључио је свој чланак *Млечани у реци Бојани* (1970) констатацијом да је "река несумњиво изгубила значај који је имала под краткотрајном влашћу Републике", тј. Венеције.¹ То би било тачно за прво време после пада Скадра (1478) под власт Османлија, али у даљој перспективи феудалног периода, нарочито, после дуготрајних ратова XVII века, то не би одговарало стварности. Задатак овога истраживања је да се обави економска анализа, поштујући развојни моменат и водећи рачуна о производним променама.

Рад је написан на основу углавном необјављене грађе Которског, Херцеговског и Дубровачког архива, као и рукописног одјељења Пера-

* Академик Богумил Храбак, проф. универзитета у пензији, Београд.

¹ И. Божић, *Годишњак Поморског музеја у Кошору XVIII*, 1970, 51.

штанског музеја, било у изворном било прерађеним подацима у ауторовим публикованим радовима. Документација је једноврснија него за ранији период, те то може упутити мање искусног читаоца на закључак да су и количине у извозу биле много мање. У јавним књигама (које су постале архивске) бележи се мали проценат акцидентата реалног живота, тј. подаци који су били од интереса за представнике власти (пасоши за путовање, вести о заразама, забране утовара, спорови са осониом Улцињанима, интервенције због дугова и сл.). Варијабле свакако немају статистичке одлике и третман. Архивске оставе трговачких и поморских породица нису се сачувале, јер су рачуни давно салдирани.

I. ИЗВОЗ ПРЕМА ПРИВРЕДНИМ ГРАНАМА ИЗ ДОЛИНЕ БОЈАНЕ У XVI И XVII ВЕКУ

а) **Ж и т а р с т в о.** Предео на левој обали Бојане и у скадарском крају био је доста добро обрађен током XIV и XV века. На крају отоманске власти само терени у Задрими (Скадар-Љеш) и око саме Бојане одликовали су се ливадарством, док су у осталом делу северне Албаније земљишта под травама већином служила за пашњаке, који су били покривени жбуњем. Наноси речице Кири претварали су оранице у непродуктивну равницу, док су северно од плахе текућице била поља обделана и плоднија.² Такво стање стекло се у поменутој регији већ крајем XVII века, кад је са Бојане престао ранији превалентан извоз житарица, а преовладао експорт вуне и сточарских производа. Напредак остварен у XVIII веку, нарочито 1740-1760. године није продукцију вратио на цереалну монокултуру, иако је до извесне мере оживела обрада кукурузних поља.

Османлије су биле заинтересоване за производњу житарица, јер се становништво државе нагло увећало, никла су урбана насеља, која су се у земљама Балканског полуострва управо јавила као масовнија појава у условима отоманске управе. Настанак више утоварних станица крајем XV столећа (Бојана, Шенђин, Љеш, Шуфадај, Истмо) говорио би како о обиму житне продукције у првим деценијама турске власти тако и о жељи да се и хлебно зрно извози на Запад и омогућује конјунктурна цена. Крцалишта на Бојани почела су да експедују скробну храну нарочито од 1494-5. године, што су Дубровчани одмах искористили и почели су својим лађицама да се пробијају уз Бојану. На ушћу Бојане (1499) виђена је и нека тршћанска марцилијана. Чим су се прилике средиле после турско-млетачког рата (1499-1503) и окончале се године куге, од 1505. године обновљен је долазак мањих пловних објеката са плитким газом до пијаце код манастира Св. Срђа; прихватано

² Е. С. Seldmayr, *Die Landwirtschaft Albaniens, Illyrisch-Albanischen Forschungen*, zusammengestellt von L. von Thallóczy, II Band, München-Leipzig 1910, 147

је нарочито јевтино просо, али и друге житарице. Више из политичких него из комерцијалних разлога дешавало се (на пример 1496) да се покоји млетачки брод врати са Бојане у Котор без терета.³ Са самог краја столећа забележено је допремање велике количине семенске пшенице (3000 стари)⁴, с обзиром да је просечна жетва давала само количину четири пута већу од баченог семена.

Раздобље тржишне привреде у Отоманском царству је првих деценија XVI века прекинуто и заведена је државна привреда са присилним откупом ратарских производа по депресивним ценама, што је дестимулативно деловало на произвођаче, који су се, ако су могли, радо повлачили у сточарство, где су једном ногом ипак остајали у тржишној економици. У производњи житарица бојанског краја одржавала се производња проса, за које су Турци били незаинтересовани, а сиротиња по јадранским хришћанским крајевима се исхрањивала просеном кашом, те је извоз проса био проперитетан. Нека лађа која је дошла у Бојану да товари пшеницу (1508) заплена је, па је капетан брода морао да на турском суду плати прекршајну казну, наводно јер је без сагласности једног сувласника лађе крцао забрањен производ. Од млетачких поданика Боке Которске особито су се извозом хлебног зрна из северне Албаније бавили Пераштани, који су жито извозили у готово све јадранске млетачке поседе, а почетком XVI века нарочито на Корчулу.⁵ У северној Албанији за житарице преовлађавала је мера са рта Родони, али је Бојана имала своју велику и малу меру. Из прецесних аката једног судског спора у Дубровнику (1509) излази да је кварта са Бојане износила више од 21 1/3 дубровачких узорака. Мала мера бојанске пшенице стајала је (1509-10) 11-11 1/2 акчи, а за 10 акчи добијано је 4 1/3 дубровачких уборака јечма, док је просо (мерено љешком мером) коштало шест акчи.⁶

Од прве половине 20-их година XVI века у Дубровнику није бележена утоварна лука за северноарбанашко жито. То је било време кад су се Улцињани почели енергично мешати у експорт зрневља и са Бојане. Кад је (јуна 1523) неки Улцињанин продао своју саецију (лађицу) једном Дубровчанину и неким Италијанима, тражио је да му се дозволи да још један товар пшенице пребаци на продајну пијацу а да брод преда купцима у Венецији, пошто искрца терет, јер је тада у Бојани и у

³ В. Храбак, *Izvoz žitarica iz Osmanslijskog carstva u XIV, XV i XVI stoleću*, Приштина 1971, 100, 101, 105, 432; исти, Пословање помораца и трговаца из Боке Которске у Албанију до 1600. године, Споменик САНУ СХХVII, Београд 1986, 14-5.

⁴ *Жићарице са Бојане из скадарског краја (1300-1500)*, Историјски записи бр 3-4/1994, 20.

⁵ Историјски архив у Котору (у даљем тексту: ИАК)СН., XXVII, 221; Хисторијски архив у Дубровнику (у даљем тексту: НАД), Div. not. LXXXVII, 51; В. Храбак, *Пословање помораца*, 15; исти, *Izvoz žitarica*, 126.

⁶ В. Храбак, *Извоз жићарица*, 568, 585.

Улцињу 50 акчи ишло у дубровачки рачунски дукат док је у Венецији обрачун вршен са 54 акчи у тај дукат. Млечани су наређивали бродари-ма да све количине житарица довозе једино у Венецију; године 1519, да се подстакну поморци, дозвољено је да се половина терета жита примљеног на Бојани превезе у млетачке јадранске поседе, а половина је остајала поморцу на слободном располагању. Млечани су стимулисали извознике и преко провизије коју су добијали преко цене за довоз пшенице са леве јадранске обале до Бојане; за стар је давано шест солида у току августа, четири током септембра. Према пропозицији од 15. новембра 1531. године, провизија за довоз хлебног зрна са леве обале Јадрана до Бојане износила је 15 солида до средине децембра, 12,25 солида за стар доведен у току фебруара, 25 у току марта и 15,33 у току априла.⁷

За привредне 1540-41. иначе гладне године дубровачки житарски послови у Турској су поново оживљени. На основу дубровачке архивске серије "Дугови за Општину" излази да је за Албанију, а то је тада значило за Бојану и Валону, те године пошло осам мањих лађа са 269.000 акчи. Товарили су и Бокелји (1546) и Улцињани (1537) на Св. Срђу за рачун Петра Панаикотиса из Скадра, користећи и један лопудски грпш (бродић) за превоз у Венецију. Било је и спорова око пловидбе уз Бојану (1544-45), какогод што је и скадарски санџак-бег зауставио један дубровачки пловни објекат у Бојани.⁸ Извоз житарица са Бојане био је усредсређен у Улцињу (који се још налазио под дуждевом влашћу). То су нарочито саопштили млетачки синдици (контролни органи) 1559. године, јер су у месту и страни трговци могли остварити поруџбине и са Бојане, уз оне из Љеша и Драча, велика количина зрневља ишла је у дуждеву престоницу, али и у Ферару (1549), односно и у Пезаро (1551). Од дубровачких помораца тога времена истакао се као довозник са Бојане Цавтањанин Марко Ђоса, који је према једном запису допремио дубровачкој општини 2000 стара (1557). Уколико пшеница према уговорима не би била утоварена у већем пристаништу Валоне, бродари су (1548) били обавезни да је (зрневље) укрцају у Драчу или у пристаништима Бојане.⁹

У годинама 1564-1570. Будвани су настојали да потисну монополистичко држање Дубровчана при крцању житарица у Драчу и Валони, што су Дубровчани покушали да постигну и у Љеђу и на Бојани.¹⁰ Будвани и Пераштани су били довозници житарица и за Дубровник, али су Будвани (на пример 80-их година) крцали само у Бојани, јер су се јужније

⁷ Исто, 139, 142, 176, 179.

⁸ Исто, 201, 489; исти, *Пословање помораца*, 72.

⁹ *Commissiones et relationes venetae*, v. III, Zagreb, 115-6; B. Hrabak, *Izvoz žitarica*, 224, 50, 250, 254, 260, 267.

¹⁰ A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium illustrantia*, t. II, Zagreb 1875, 50.

уврежили безобзирни Пераштани. Уз њих су са Бојане слали зрневље и неки католици са Бојане, као Пепо Саређи, преко свог пуномоћника, неког војника Арбанаса, он је (1574) продао которској општини пшенице по сниженој цени од талира за млетачки стар (уместо дуката, како су други тражили). Та година је представљала доба обиља пољопривредних производа.¹¹ Бојана је и 80-тих година у целини снабдевала Котор цереалијама. На пример, привредне 1583-84. године доведена је у Котор огромна количина хлебног зрна; како је и квалитет био добар, Млечани су од бојанске пшенице пекли двопек за своју морнарицу и војску. У пролеће 1588. године општинска управа Котора извезла је из Бојане и остале северне Албаније 6000 стара пшенице за рачун Млетачке Републике, у оквиру контингента од 20.000 стара одређеног за целу северну Албанију. Приватни капитал је тај довоз удопунио допремама (1589) проса са по пет и по мале бојанске мере за млетачки стар¹². Дакле, Бојана је апсорбовала преко трећине контингента млетачког експорта пшенице из северне Албаније. За разлику од Котора, турски Херцег-Нови није имао услова да постане житна пијаца; није имао трговаца који би веће своте новца могли везати за довоз зрневља, нити је систем локалне управе, изразито војнички, био усмерен и подешен на штокирање резерви житарица које не би биле продане; није било ни зајмодаваца ни осигурача бродских товара. Османлијски Улцињ је већ средином столећа стекао потребних услова да прибира жито и натура своју цену житних вишкова суседне Бојане и остале северне Албаније; ту је било и помораца који су одмах могли примити аранжмане за превоз товара. Улцињани још 80-их година нису били толико снажни житари да би све друге довознике третирали као конкуренте, тако да још нису сметали пловидби других заинтересованих за улазак у Бојану, и долазак у луке Љеша и Драча (Родони). У првој половини 80-их година постоји десетак осигурања закључених у Дубровнику за пловидбу у поменута места.¹³ Понекад зачуђују високе стопе осигурања 5% (1580), чак 6,5% (1583) за сасвим малу релацију

¹¹ ИАК, СН, LXI, 504-5 (29.VII 1574); В. Hrabak, *Bokelji kao nabavljači arbanaških žitarica*, Вока XX, Херцег-Нови 1988, 117, 118, 481. - Привредне 1583-4 и 1585-6. године постоји и већи број докумената о дубровачком увозу жита и остале хране са Бојане, било да су довозници били Арбанаси из Бојане и Будве, Которани преко Будве, Коленца Гргуоров (четири пута) па и један дубровачки кокухар; ти увозници су у Дубровнику користили службу осигурања пловидбе, плаћајући високу стопу осигурања од 3% ad valorem а осигуране вредности су износиле 150-200 дуката (HAdmNoli et sic. XIII, 224-5 (18.IV 1580); XVI, 178-9' (1. III 1583); XVII, 61-2 (3.IX 1583), 65' (29.XII 1583), 193' - 4 (20.III 1584), 211-2' (17.IV 1584), 249-50 (17.V 1584); XVIII, 51-2' (26.VI 1584); XXIV, 268-9(19.X 1585); XXIX, 132' (22.III 1586); XXVI, 12'(17.IX 1586); А.е Б. Tenenti, *Il prezzo del rischio*, Рома 1985, 160.

¹² Commissiones et relationese venetae, digessit G. Novak, v. IV, Zagreb 1964, 351; В. Hrabak, *Izvoz žitarica*, 330.

¹³ В. Hrabak, *Izvoz žitarica*, 341, 324, 325.

Будва-Бојана. Поред Будвана, осигуравали су се и Новљани хришћани и Бокелји.¹⁴

У првој половини XVII века нема више података о довозу житарица са Бојане у Боку, Дубровник и у млетачке поседе Јадрана. Већ пре 1600. године, иако у време велике глади, Дубровчани су се повукли са Бојане, и то пре свега због нимало нежне активности Пераштана, Новљана и Будвана и због већ развијеног гусарства Улцињана. Уосталом, после економске кризе у граду св. Влаха и после отварања опште и политичке кризе у Османлијском царству (око 1620) Дубровчани су ретко били присутни и у другим арбанашким пристаништима, која су све више постајала легла локалних пирата¹⁵. Четири бокелјске општине на челу са Перастом а уз подршку и посредством млетачког функционера Б. Капела најавиле су разговор с Улцињанима на ушћу Бојане, како би се регулисала питања несметаног утовара на крцалиштима Бојане и у њеној околини.¹⁶ У друге две трећине XVII века, са напредовањем извоза из Албаније, новљански као и остали бокелјски поморци (подразумевајући Паштровиће) укључивали су се у директан превоз робе са Бојане из Дрима и осталих лука северне Албаније у Венецију. На Бојани су почели да се чешће јављају Новљани, али тада више муслимани.¹⁷

Треба рећи коју реч и о врсти и квалитету пшенице са Бојане у XVI веку. Код дубровачког утовара жита из Бојане, Љеша и Валоне од 60-их година срећу се упоредо два термина за пшеницу: уобичајени (фрументум), али и "triticum". Као што је познато, пшенице свуда има тврде и меке (слабије). Француски истраживач Ејмар претпоставља да је пшеница са Бојане била мека и лошег квалитета; турских докумената о томе нема.¹⁸ Поред такве пшенице из Бојане је у Дубровник довожен и љуљ¹⁹, врста полудивљег зрневља.

б) П р о д а ј а с о л и. У XIV и XV веку лева обала Бојане је највише била позната по продаји соли која је имала међународни третман у Св. Срђу.²⁰ Средином XIII века (1253) на простору од Неретве до Бојане постојала су продајна места соли једино у Дубровнику и Св. Срђу,

¹⁴ Б. Храбак, *Пословање ђомораца*, 23; исти, *Bokelji kao nabavljači*, 112, 114,

¹⁵ В. Храбак, *Izvoz žitarica*, 375 и другде.

¹⁶ В. Храбак, *Bokelji kao nabavljači*, 170, 140.

¹⁷ Г. Станојевић, *Новска скела у XVIII вијеку*, Споменик САНУ 127 (1986), 130

¹⁸ М. Aymard, *Venise, Raguse et les commerce du blé pendant la seconde moitié du XVIe siècle*, Paris 1966, 145.

¹⁹ ИАК, УПМ LXXXVII, 291, 28. IV 1701, Херцег-Нови.

²⁰ вид.: М. Гецић, *Дубровачка трговина сољу у XV веку*, Зборник Филозофског факултета III, Београд 1955; М. Спремић, *Свети Срђ под млетачком влашћу*, Зборник Филозофског факултета VII, Београд 1963; В. Храбак, *Trgovina arbanaškom i krfskom solju u XIII, XIV i XV veku*, Balcanica III, Beograd 1972; J.-C. Hocquet, *Le sel et la fortune de Venise*. v. II. Lille 1979.

према споразуму између бугарског цара и Дубровника,²¹ тек касније овим продајним станицама прикључили су се Котор и Неретва. Поред режима који је постојао за извоз житарица, државна власт је још контролисала продају соли. Иначе, со се није производила у долини Бојане, него је довожена са стране и, то са југа (Драч, Валона, касније највише Крф) и са северозапада (Пиран, Паг, Шибеник). Као трговачки артикал со је представљала робу мале вредности, али је њена примена у сточарству и за људску исхрану била веома значајна; набавка и допремање соли у Св. Срђ тражили су велика средства а улагање новца доносило је сигурну и добру зараду.²² Дубровачки довозници соли у Бојану, главну корист су извучили из закупа царине. Приликом допремања соли у Бојану, Дубровчани су имали спорова са Драчанима, па и са Которанима. Количине довезене соли нису биле незнатне: Лампре Менчетић је (марта 1334) довезао 1200 модија (нешто преко пет тона према мери којом се тражило у Св. Срђу).²³ Дубровчанин, пуномоћник закупца царина на ушћима река и трговима који су припадали српској држави постигао је споразум са Драчанима о начину вођења трговине Драча са поданицима српског краља; Никола Градић са двојицом ортака закључио је договор са представницима драчке општине; драчка со се искључиво продавала (1335) у Бојани, на Дриму код Љеша и на рјечини реке Арзена; ниједан странац није могао довести своју со на та места; Драчанин није могао бити лишен слободе ако непосредно није ухваћен у кријумчарењу соли,²⁴ на поменутих местима могли су се продавати: вино (изузев у Св. Срђу), гвожђе, тканине, уље, сир, млеко, месо, рибе, хлеб, коже и стакло, дрвене облице и свила.²⁵ Већ у првој половини XIV века промет сољу стекао је устаљене комерцијалне вредности (мере, цена, услови експедиције и сл.).²⁶

Скадар се јавља као место у коме се такође могла крчмити со, али преузета са Св. Срђа већ око 1355. године, а касније је довозом соли са Крфа покривен дефицит скадарске општине у плаћању најамницима и других трошкова. Со са Крфа превозила се у Бојану и дубровачким бродовима.²⁷ Првих година XVI века скадарски цариник је такође узимао со за продају у Бојани од млетачких солара из Котора.²⁸ За со из

²¹ F. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosne, Ragusii*, Viena 1858, 38 (споразум Дубровника са бугарским царем Михаилом Асеном 15. јуна 1253).

²² I. Mahken, *Beziehungen zwischen Ragusanern und Albanern während des Mittelalters*, Beiträge für Südosteuropa Forschungen, München 1966, 346-50, 353; B. Hrabak, *Trgovina arbaraškom i krfskom solju*, 237, 241.

²³ HAD, Div. sanc. X, 152-2'

²⁴ HAD, Div. sanc. XII, 60'.

²⁵ Исто; *Историја Црне Горе*, т. II, св. 1, Титоград 1970, 45.

²⁶ HAD, Div. sanc. XXI, 199, И. Божић, н.н., 41, 45-6.

²⁷ HAD, Div. not. XIV, 172 од 2. III 1425.

²⁸ I diari di Marino Sanuto. t.V. Venezia 1881. 612.

Пирана трампила се пшеница са Бојане; ту трансакцију извео је са улцињским лађама неки улцињски патриције са Млечанином из Пирана, али је преузимање соли могло бити и у Неретви, Макарској и у Бојани.²⁹

Кратко речено: у условима турске власти у долини Бојане со је престала да има онај значај продајом у Св. Срђу који је имала до 1478. године. Иако су набавке соли и даље биле значајне из арбанашких солана и са млетачког Крфа, никаква продајна места више нису постојала са међународним угледом у Бојани; улогу Св. Срђа преузели су Љеш и Скадар. Ипак, доста је тога остало из претходног периода. Дубровачка влада је, примерице, купила (1525) две велике лађе за пренос соли у Бојану за транспорт соли из Стона.³⁰

в) Д р в о. Албанија је била велики извозник готово бесплатног дрва; плаћана је само царина а сечење у шумама поред река обављали су сами страни извозници.³¹ Кад је почела опадати продаја соли у Св. Срђу, дрво је стекло друго место на извозној листи, одмах иза житарица, али мање на Бојани а више у Љешу и другим лукама северне Албаније. Дубровчани су стварну вредност јевтиног дрва схватили тек 40-их година XV века, кад је дрво давало не само материјал за градњу бродова и стамбених објеката него и притке за винограде, дуге за бурад и сировине за друге намене.³² Прве вести о дубровачком увозу прерађевина од дрвета са Бојане потичу из 1278. године, кад су један Венецијанац, један Которанин и неки поморац са дубровачког острва Колочеп допремили у град под Срђем 2000 комада шиндре са крцалишта Св. Петра у Дриму (чији се један крак уливао у Бојану).³³ Дрво је били извозни артикал у коме су се суседни Улцињани без капитала за иоле већа улагања најпре угнездили. Млечани су пре Дубровчана схватили комерцијалне користи од експорта дрва; они су контролисали одношење дрвне грађе из Бојане и све до Љеша, и то у време кад су још владали Дубровником.³⁴ Дрво је у Бојану стизало из околних области већ прерађено за градњу; обраду дрва изводили су мајстори са стране, дрводеље и бродоградитељи, касније и из редова

²⁹ В. Храбак, *Izvoz žitarica*, 273, 44.

³⁰ HAD, Cons. rog. XXXVIII, 43° од 6.X 1525.

³¹ Вид. о томе: Д. Динић-Кнежевић, *Трговина дрвешом у Дубровнику у XIV веку*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XIV-1, Нови Сад 1971; В. Храбак, *Arbanaško drvo u Dubrovniku*, *Historijski zbornik XXXVII*, Zagreb 1984.

³² Б. Храбак, *Арбанашко дрво*, 61.

³³ Г. Чермошник, *Канцеларијски и нојарски сѝиси 1273-1301*. Београд 1932, 4; L. von Thallöczy, C. Jireček, E. Šufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, vl. I, Vindibonae 1913, 113, N° 388.

³⁴ HAD, Div. not. III, 221, 243; Д. Динић-Кнежевић, *Трговина дрвешом*, 12; Б. Храбак, *Арбанашко дрво*, 62.

домаћих људи.³⁵ Катарке од хростовине за једрењаке ушле су у употребу у увозу са Бојане тек 30-их година XV века. Грађа за израду баркусија од 16 "кола" носивости износила је свега 45 перпера³⁶. Желећи да се наметну као главни извозници, Которани су 1451. године тражили од Сињорије да Дубровчанима одреди адекватну царину за извлачење грађе и да ограничи количину коју би могли извести; Сенат у Венецији је одбио захтев, позивајући се на поштовање обичаја, пошто је тако поступљено и у случају Улцињана (1440).³⁷

У условима турске власти државна контрола је у крајевима око Бојане била присутнија, тим пре што је дрво могло постати материјал за грађење ратних бродова, послужити за ампасмане топова, за градњу зидина и слично; поред тога, наметање муслиманских Улцињана било је све веће. Дубровачки поморци су ипак без тешкоћа извозили дрво из Бојане, на пример јула 1494, за који месец постоји више сачуваних докумената.³⁸ Дужице за бурад нису биле предмет од војног значаја, те су их Пераштани извозили 70-их година XVI века и за Дубровник како из Бојане тако и из Љеша. Понекад је дрво из Бојане или Сенђина јавно преко дубровачких помораца извожено у Бриндизи или Лече, под шпанском влашћу, која је била непријатељски усмерена према Турској.³⁹ Код извоза дрва у годинама 1580-1600. посредовали су Улцињани па и неки Јевреји, турски пријатељи, повезани са Дубровником. Извесни дубровачки документи сведоче да су Пераштани и Будвани довозили бродоградилишно дрво са Бојане у град св. Влаха; понекад су се при томе јављали и пуномоћници Которани.⁴⁰ У извозу трупаца из Бојане октобра-новембра 1589. главни и једини експортери били су Будвани, повезани са једним Баранином у Дубровнику, наплаћујући по 25 гроша за "корак" дужине дрва и примајући аванс од 10-15 талира али и 150 талира. Будвани су били довозници и у лето 1590, док је јуна 1594. довозник био један Пераштанин, који је пошао у Бојану са две лађе. Пераштани су били довозници бродоградилишног дрва које су наплаћивали по талир (35 гроша) за "корак" дрва.⁴¹ Првих година XVII века поред риба из Скадарског језера извожени су преко Бо-

³⁵ В. Нрабак, *Arbanaško drvo*, 79; Vid. i: HAD, Div. canc. XLIX, 126' (3.II 1435); LXII, 233 (15. III 1451).

³⁶ Један пример: HAD, Div.not. XVI, 109'. - Дрво за барку од 20 "кола" 1457. год. Стајало је у Дубровнику 55 перпера (HAD, Div. canc. LVIII, 57-8)

³⁷ Acta Albaniae veneta saeculorum XIV et XV, Josephi Valentini labore, vo XXI, 66, N° 5716 ad sext. München 1974.

³⁸ V. Lisičar, *Kološep некој i sada*, Dubrovnik 1932, 58.

³⁹ Б. Храбак, *Пословање помораца*, 27-8.

⁴⁰ Исто, 28.

⁴¹ HAD, Div.canc. CLXXVIII, 89, 120, 124-5; Div.not. CXXV, 30, 130-1; Sent.sanc. CLV, 90'; Div.for. VII, 14-5 (27.VI 1594); Div.sanc. CLXXXIX, 231'-2'(16.X 1601).

јане високи балвани од тополе и врбе.⁴² Првих година XVII века Бојана је била готово једина експортна лука Албаније кад је реч о испоруци дрва у Боку Которску и Дубровник. У прва четири месеца 1602. године закључено је пет пловидби за одлазак дубровачких грипова и фрегадона на по 15 дана на крцање у Бојану, са 60 дуката које је требало инвестирати у дрвну грађу.⁴³

Као у средњем веку, у Бојани су продаване лађице израђене од домаћих мајстора; године 1508. капетан Котора набавио је такве бродице у Бојани.⁴⁴

Као што се види, продаја дрвне грађе у Бојани у условима турске управе до краја XVII века због војно-политичког момента није достигла онај ниво као у ранијем периоду.

С л а т к о в о д н е р и б е. Риба извожена из Скадра и са Бојане од XIII до XIV столећа потицала је из Скадарског језера. Риба из Зете допремана је у српске манастире још у XIII веку, а крајем XV века у рудничке градове на Косову. Нешто извоза укљеве било је и за Апулију.

У самој Бојани постојала су рибарска ловишта али и рибњаци, чији су власници били манастири. Око закупа, задржавања или ликвидације тих рибарских објеката има доста млетачких аката, а често је постављено питање да се рибарске уставе и рибњаци уклоне како би већи бродови могли стизати у Скадар.⁴⁵ Сараге (укљеве) извожене су из Св. Срђа, Улциња и Бара за Апулију (1302). Тим су се послом касније радо бавили барски надбискупи.⁴⁶ Један скадарски дужник (XIV век) регулисао је дуг дубровачком сукнару Петру Пантели слањем 9376 јегуља,⁴⁷ типично слатководних риба.

За слане рибе из Бојане дубровачки бродари добијали су пшеницу у луци Фортори (Апулија), и то једном (1489) за 12 "кола".⁴⁸ Иван Зежанин, житељ Дубровника, на својој марцилијани (од 15 "кола" носивости) довезао је слане рибе из Бојане у Ортону (Абруци), познати винарски центар, одакле би товар, добијен за рибе, превезао у Дубровник.⁴⁹

Један которски акт из 1593. године говори о извозу укљева из Бојане у Венецију.⁵⁰ Два Млечанина обавезали су се (1606) Пјетру ди

⁴² *Marijana Bolice Kotoranina Opis sandžakata Skadarskoga od godine 1614*, Starine JAZU XII, Zagreb 1880, 176.

⁴³ HAD, Noli et sic. XLIII, 152'-3,187'-8,210, 233'-4.

⁴⁴ ИАК, SN XXV, 453 (20.XII 1508); Б. Храбак, *Пословање ѱомораца*, 30.

⁴⁵ И. Божић, н.н., 46-7.

⁴⁶ L.Thallöczy, C. Jireček, E. Šufflay, n.d., I, 158-9; II, 580, Vindibonae 1918.

⁴⁷ Д. Динић-Кнежевић, *Пејтар Панџела-џрџовац и сукнар у Дубровнику*, *Годишњак Филозофског факултета XIII*, Нови Сад 1970, 120.

⁴⁸ HAD, Div.not. LXIX, 153 од 7.XII 1489.

⁴⁹ HAD, Div.not. LXXI, 119.

⁵⁰ ИАК, SN LXVII, 165 од 23. V 1593.

Бјанки да за 250 дуката у Бојани купе 156 миљара (хиљаду либара) сарага и да то превезу у Венецију.⁵¹ Године 1624. Иван Ђуделић звани Пуска из Паштровића превезао је рибе из Скадарског језера и Бојане у Апулију.⁵² Око године 1680. извожене су сољене рибе из Скадарског језера и реке Бојане, и то укљеве. Тај извоз износио је годишње значајан контингент од 300 модија, а ишао је преко Котора или Рисна.⁵³ Изгледа да су још тада извожене у Италију и жабе и корњаче.

Риба као извозни артикал није подлагала било каквој контроли, те, изгледа, није показивала мање количине него у претходном периоду, мада су извозне руте водиле у друге градове, пре свега у Венецију.

К о ж е. До краја XV века долина Бојане није била позната по извозу стоке и сточарских производа; за коње се ишло у Љеш, а за рогату стоку и у Драч, где су се преузимале сирове коже и крзна; од полуфабриката куповане су мешине и каишеви.

Турска, туранска цивилизација много је више била ослоњена на сточарство, укључујући у дневну употребу кожу и кожне прерађевине, говеђе и бивоље за ђон и остали део обуће а прерађену и обојену кожу јарчева (кордован) и оваца (монтонине) за разне предмете. Сваки већи османлијски град имао је свој штавиоце коже (табаке) и своје израђиваче и бојадисаре јареће и овчије коже. Скадар је био познат, чак и у политичком погледу, по својим моћним табацима. Кожари Скадра израђивали су жуте кордоване и монтонине. Обрађене коже су радије одвожене у Бојану и одатле извожене него што су странцима продаване у самом Скадру, јер је обрађена кожа начелно била под забраном извоза, бар у прво време по доласку Турака.⁵⁴ У првим деценијама XVI века утоваривачи кожних производа у Бојани били су обично Будвани, извозници обрађене коже у Венецију, па и у Дубровник.⁵⁵

Тарифа за увозно-извозну робу млетачких конзуларних представника у Драчу и Бојани

У Драчу је постојао млетачки конзулат, који је достављао политичке санитарне и извештаје о кретању гусара, али је интервенисао и код пријема бродова и код њиховог утовара. У Бојани није познат такав конзулат, али је у Скадру уредовао вицеконзул, чији су представ-

⁵¹ HAD, Noli et sic. XLVII, 18-19 од 11. II 1606. - Утовар на пераштанску фрегату обавио је Ђурђа Медина обавио је Луиђи Лаго.

⁵² В. Винавер, *Похара Перасија 1624. године*, Историјски записи бр. 1-4/1952, 38

⁵³ Хисторијски архив у Задру, Списи генералних провидура: П. Корнаро, 466-8, 479; I. Federin, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji* (409-1797), Dubrovnik 1990, 147.

⁵⁴ Б. Храбак, *Привредне везе Кошорана и Перасијана с Албанијом у XIV и XV веку*, Годишњак Поморског музеја у Котору XXVII-XXVIII (1980), 59.

⁵⁵ Б. Храбак, *Пословање ђомораца*, passim.

ници свакако обављали дужност наплате таксе за извозну и увозну робу. Списак који се доноси сачуван је у Перасту, тј. данас у рукописном одељењу локалног музеја. Тарифа се налази уз докуменат из 1710. године али је таква тарифа, можда са измењеним ставкама код наплате морала постојати и у XVII веку, кад су Пераштани били нарочито активни у северној Албанији и у Драчу. Новац је наплаћиван у акчама, а мере су биле подешене према локалним критеријима. За 140 ока вуне плаћало се 24 акче. За исту количину воска и кордована 60 акчи, за исту количину монтонина 50 акчи, за бивољу кожу 4 акче, за 140 ока сирове свиле 120 акчи, за исту количину "гране" (храстове ваши на бојење) 80 акчи, за 140 ока кафе 60 акчи, за сваких 100 крзна 100 акчи, за сваких 70 ока жutih јагњећих прерађених кожа у Дамаску или на начин као у Дамаску 35 акчи, за лукно шафрана 30 акчи (довожен је свакако и из Пећи), за 70 ока памука 30 акчи, за велику "склавину (плашт, покривач од вуне) 3, за средњу 2 и за малу једна акча, за медвеђу кожу две акче, за сваку балу солунског сукна 30 акчи, за 140 ока памучних влакана 60 акчи, за 140 ока дувана 50 акчи, за 100 прерађених јагњећих кожица 50 акчи, за воловску кожу 3 акче, за 520 ока уља 60 акчи, за 1000 ока катрана 6 акчи.

Код увозне робе доминирале су вунене и свилене тканине. За сваки комад вунених тканина плаћано је 60 акчи, за свилене тканине за сваки 15 ока тих тканина 60 акчи, за сандук синтичарске робе 30 акчи.

Постојали су и прописи о ценама возарине до Венеције. За свежањ вуне 9 дуката, за свитак воска 1,5 дуката, за балу кордована 11 а монтонина 9 дуката, за 100 бивољих кожа 10 дуката, за мали свитак сирове свиле 3 дуката, за такав свитак "гране" 2 дуката, за оку шафрана дукат, за 100 великих склавина 14 дуката односно 12 за средње и 10 за мале, за свитак кафе 1,32 дуката, за 100 комада крзна 10 дуката за сноп од 25 солунских тканина 1,12 дуката, за барил ајвара 1,8 дуката, за 1000 либри памучних влакана 9 дуката, за велик миљар памука 12 дуката, за сваких 10 медвеђих кожа 1,18 дуката, за сваких 1000 великих либри дувана 11 дуката, за сваких 1000 јагњећих кожица (није одређено). Те одлуке су датиране у трговачком савету (комори "Пет мудрих", а затим регистрованих у магистрату 6. јуна 1710. године.⁵⁶

II. НАПРЕДАК БОЈАНСКОГ ТРЖИШТА У ГОДИНАМА 1700-1740

После дугогодишњег морејског рата и развојем производних снага, посебно сточарства и садње дувана, пијаца на крцалиштима Бојане напредовала је из дана у дан. У одашиљање сировина и других произ-

⁵⁶ Архивско одељење музеја у Перасту, Одлука Магистрата од 10. VI 1710. и 11. VI 1727.

вода почели су да се укључују и неки пословни људи из Боке Которске. Митар Властелиновић, родом Никшић, насељен у Рисну, примио је (1701) од неког страног трговца 140 сребрних млетачких дуката да их уновчи у извозну робу у крцалиштима Бојане, с тим да те производе извезе у Далмацију, Истру и Венецију.⁵⁷ Дурак Хасовић, Требињац, на неком улцињском броду изашао је из Скадра са теретом кордована, да би из Бојане отпловио у место Топлу.⁵⁸ Конјунктура пословања на Бојани и у Драчу понукала је Млетачку Републику да уведе таксу од 2% на вредност увезене робе из северне Албаније, тачније из Драча и Бојане.⁵⁹ Од значајнијих извозника са Бојане забележен је 1705. године Хасан Скивеља из Херцег-Новог.⁶⁰ Само из Пераста током 1705. године кренуо је за северну Албанију, што ће рећи пре свега за Бојану, 21 поморац; ту нису урачунати утовари разне робе код којих су означене луке, као Драч, Валона, Љеш, Војуша и друге.⁶¹ Средином августа 1705. из Бојане је стигао Бокелј Трипо Батулашић са вуном, воском и кордованом.⁶²

Марта 1706. један бродар из Топле укрцао је у Бојани вуне; јуна исте године један Бокелј примио је рујевину, катран и бивоље коже; јула 1706. године трговац са Бојане Судалија Балта довукао је 1122 бала вуне, а Марко А. Дода 180 бала вуне и пет бала кожа; августа 1706. Коља из Скадра стигао је из Бојане са 20 бала вуне, а његов слуга Андра Краља са 1800 свежања вуне; септембра исте године трговац Пјетр Печа дошао је са вуном коју је желео да прода у Дубровнику, а Стојан Живковић је допловио са 300 бала вуне; октобра месеца Кристофор Матошевић приспео је са теретом пшенице за Пераст. Фебруара 1707. године скадарски трговац Васиљ Коља допремио је на улцињском броду разне робе.⁶³ У лето 1708. дошло је до преотимања служавке Марка Бубића, која је пребегла на лађу неког Пјетра дела Торе, тражећи да је превезе у Ријеку; Бубић је ствар пријавио скадарском паши, који је дао ухапсити служавку и њеног заштитника, који је морао платити 40 цекина да се избави затвора.⁶⁴ Због збивања у самом Скадру, млетачки подконзул јавио је которском ванредном провидуру да нови бродови не долазе према Албанији, а преостали брод који се још налазио у Бојани

⁵⁷ ИАК, УПМ XX, 111-16 од 1.XI 1701, Херцег-Нови.

⁵⁸ Историјски архив у Херцег-Новом (у даљем тексту "ИАХН), ПУМА, Ф. XXV, 50-1

⁵⁹ Исто, F.XXIV, 1 од 4.X 1704.

⁶⁰ Исто, F. XXV, 41 одл.X 1705.

⁶¹ Исто, F. XXV, средина августа 1705; Трипо Батулашић стигао је са Бојане са вуном, воском и кордованом.

⁶² ИАХН, ПУМА, F. XXV, 31-2 од 18.VIII 1705.

⁶³ Исто, XXV, 74-5, 199, 111, 112, 115, 118, 120, 130-1. - Вуну је у Дубровник септембра 1706. допремио Пјетр Пела (Исто, 120 од 7.IX 1706).

⁶⁴ Исто, 288 (10.VIII 1708).

требало је некако ослободити.⁶⁵ Године 1706. један Бокелј је довезао бивоље коже, катран и рујевину из Бојане, Кристофор Петров допремио је вуну, а Кристофор Матошевић пшеницу⁶⁶; Пераштанин Кристофор Бронза стигао је из Бојане са кукурузом.⁶⁷ Децембра 1708. осам наоружаних Улцињана на једној гаети опљачкало је неки бокелјски брод који се усидрио на ушћу Бојане, одневши новац и покретна добра брода који је имао да прими пшеницу; Улцињани су нашли разлога да Будванин Марко Роза није вратио неки дуг, те су његову лађу задржали.⁶⁸ Маја 1709. године которски ванредни провидур наредио је свима патрунима и капетанима лађа да пре напуштања пристаништа у Бојани овере своје исправе код скадарског вицеконзула.⁶⁹

Трговачки савет (комора) "Пет мудрих" је одредио (28. априла 1710) нове извозне таксе за робу која је товарена у Драчу, Бојани и другим пристаништима северне Албаније; од кумулативне извозне таксе били су ослобођени Пераштани, саобразно повластицама. Циљ тога декрета био је да се спречи утовар само на улцињским бродовима и да се подстакне развитак бокелјске, пре свега пераштанске трговачке морнарице. За издржавање конзулата и конзулских агената по левантским лукама знатно раније је установљена значајна пристојба "котимо"; роба утоварена на пераштанским лађама била је ослобођена плаћања и "котима" у Драчу и Бојани.⁷⁰ Поменути трговински савет држао је да је трговина с Албанијом сигурна и профитабилна, с обзиром да је Албанија била земља необично богата траженим производима којима можемо додати кордован, уље, дуван и рибу са Бојане, као и другим производима потребним за поуздану и живу трговину. Знатан део трговине или бар промета на Бојани држали су и даље Улцињани, који су сматрали и Млечане и Дубровчане својим опасним такмацима.⁷¹ Колико је Бојана била значајна за све Млечане види се по томе што су 43 закинута Подгоричанина решила да се намире у Бојани и Драчу на рачун млетачких лађа, па и да примора млетачка пловила да их превезу у Венецију.⁷²

Позицију Бојане у пословним контактима Млечана са северном Албанијом показују пловидбене дозволе помораца за одлазак на поменути страну. Апсолутни приоритет имао је Драч, а одмах за њим следили су крцалишта Бојане, Скадра и лука Бар, са издржавањем

⁶⁵ ИАК, УПМ XXVI, 305 од 1. II 1708 м.в.

⁶⁶ ИАХН, ПУМА XXV, 130-1 (октобар 1706), 64-5 (марта), 99(4.VI 1706).

⁶⁷ Исто, F.VII, 95(1.VI 1706).

⁶⁸ ИАК, УПМ XXV, 72-23 (21.XII 1708).

⁶⁹ ИАК, УПМ XXVI, 84 од 25.V 1709.

⁷⁰ Archivio di stato, Venezia, Cinque savii alla mercantia, busta LXI, 24.IV i 11.VI 1710.

⁷¹ Исто, б. XVIII, Нови, 28. I 1719; Г. Станојевић, *Новска скела*, 100.

⁷² ИАК, УПМ XXX, 461 (10.VII 1713).

карантина у Херцег-Новом. Одлазак у Бојану привредне 1719-20. године био је одобрен патруну тартане Илији М. Милатовићу из Столива, патруну тартане Трипу Иванову из Столива и двојици которских помораца са тартанама.⁷³ Економске 1724-25. године издата су четири пасоша за бродаре из Пераста, Доброте и Столива.⁷⁴ Године 1733-35. таквих путница је издато за Бојану бродарима из Столива, Лепетана и Лошиња.⁷⁵ Приметна је активизација Столивљана и 1730. године.⁷⁶ Неки Столивљани одлазили су накрцаним лађама у Бојану не само уобичајеним рутама, тј. за Истру, него и у Анкону.⁷⁷ Путне исправе 1729. године дате су за Бојану и једном Доброћанину, двојици из Топле и неком которском трговцу.⁷⁸ Сачувано је саслушање пред санитарним органима Доброћанина који се вратио са укрцавања у северној Албанији, кад је ту здравствена ситуација била у средишту пажње.⁷⁹ Потребна је била слична изјава Луке Каваторића из Топле (1732. године).⁸⁰ Понекад је патрун морао да гарантује за своје морнаре са којима је ишао у Боку.⁸¹ Путне исправе за пловидбу у Бојану добио је (јуна 1730) и Михо Ђуришић.⁸² Мато Ђуровић, који је из Бојане довозио восак и дуван, отпловио је са турским трговцима у Трст.⁸³

Трговачки саобраћај између Боке Которске и Бојане у другој и трећој деценији XVIII века одржавали су и отомански поданици. То се односило не само на приморце него и на Подгоричане.⁸⁴ Неки скоро доељени Арбанаси у Боки Которској такође су одлазили (1729) у Бојану на крцање;⁸⁵ Андра Албанезе пратио је санитарни стражар до Бојане, гдје је Андро имао да сврши неке своје послове.⁸⁶ Од Арбанаса са саме Бојане у Котору је регистрован неки Али Дурак, власник тартане, у чијој је посади било људи српског језика.⁸⁷ Регистрован је и одлазак на крцање у Бојани патруна Рафаела Кудина са 20 Турака (мус-

⁷³ М. Милошевић, *Носиоци поморске привреде Доброће прве половине XVIII вијека*, годишњак Поморског музеја у Котору VIII (1959), 113; ИАХН, ПУМА, Ф. LXX, № 78, 92, 266, 267.

⁷⁴ ИАК, УПМ ХLI, 789, 796, 794, 805.

⁷⁵ Исто, III, 21, 86, 140.

⁷⁶ Исто, XLVI, 301 од 19.V 1723.

⁷⁷ Исто, XLVIII, 609'; XLVI, 301 (1707), 302'.

⁷⁸ Исто, XLV, 638', 639', 644, XLIX, 610'.

⁷⁹ Исто, XLVII, 260, 261, 262.

⁸⁰ ИАХН, ПУМА, Ф. СХХVIII, № 179.

⁸¹ ИАК, УПМ XLVIII, 610' (13.X 1729), 639' (20.VI 1729)

⁸² Исто, 669' од 4.VI 1730.

⁸³ Исто, 184 од 13.V 1729.

⁸⁴ ИАК, УПМ XXX, 461.

⁸⁵ Исто, XLVII, 370, 370', 371; L, 939 (3.X 1730).

⁸⁶ ИАК, УПМ XLVI, 370' (7.VI 1729), 371 (11.VI 1729).

⁸⁷ ИАК, УПМ XXXII, 34 од 15.X 1712 (Мехмед Ковачевић).

лимана) септембра 1739. године, чији је брод пратио санитарски стражар из Херцег-Новог;⁸⁸ поменути поморац свакако није био и Боке или северне Албаније, него можда из хабзбуршких земаља. На Бојану је слата и роба Босанског ејалета, пре свега вуна, која је довожена на чишћење од могуће заразе у Херцег-Нови.⁸⁹ Вуна турских трговаца укрцана је на ушћу Бојане на бродове Бокеља.⁹⁰ Међу Бокељима превозницима било је Пераштана.⁹¹ Раскужавање у херцеговском конту-мацу трајало је 40 дана, а они који су мислили да крену у Венецију са мање седења, као Саво Заратовић, морали су да се поново врате у Бојану.⁹² Улцињани су понекад нападали херцеговске и пераштанске лађе које су укрцавале робу у Бојани; они су смели да отму бокељски брод са капиталом.⁹³

За поменуте и друге пловне објекте који су у другој, трећој и четвртој деценији века долазили са пристаништа Бојане у Боку Которску, пре свега у Херцег-Нови, није забележен (осим изузетно) садржај утоварене робе. Зна се да је тартана Јакова Живковића из Топле донела (1736) вуне, кожда, воска и дувана са ушћа Бојане.⁹⁴

Занимљива је вест генералног провидура Далмације и Боке (1721) о лазарету на Бојани, чије су цигље нестале.⁹⁵ На неком подесном месту за раскужавање робе могли су се ангажовати једино Млечани, али нема стварних података да ли је лазарет подигнут и да ли је уредовао. У сваком случају, већ сама идеја о подизање такве установе сведочи о знатнијем утовару и о обухватнијој извозничкој делатности са источне обале Бојане.

III. ДЕЦЕНИЈЕ ИНТЕНЗИВНОГ ИЗВОЗА СА ИСТОЧНЕ ОБАЛЕ БОЈАНЕ (40-те, 50-те и 60-те године)

Четрдесетих година XVIII века, пошто је (1739) закључен рат Османлија с Аустријанцима, настао је нови развојни ступањ трговинског промета Бојане у условима још увек феудалног периода. Од Бокеља су на скадарску реку најчешће одлазили Столивљани и Пераштани (ови последњи не без опасности да их ухвате Улцињани, с којима су били у сталној завади још од почетака XVII века). Један Пераштанин укрцавао је робу месеца октобра на ушћу реке.⁹⁶ Тројица Столивљана који су

⁸⁸ Исто, LVIII, , 302 од 28.IX 1739.

⁸⁹ ИАК, УПМ LXXVIII, 462 од 25.VIII 1734.

⁹⁰ Исто, LVII, 134 од 6.X 1738.

⁹¹ Исто, LIII, 48 од 24. VII 1734.

⁹² Исто, XLVI, 451 од 16.V 1730.

⁹³ Исто, LVII, 661 (19.XII 1738); LXI, 33 (28.III 1741).

⁹⁴ Исто, LVI, 224 од 21.VIII 1736.

⁹⁵ Исто, LXX, 512 од 15.VI 1721.

⁹⁶ Исто, LXIII, 870 од 11.X 1742.

управљали два тартанама дошли су на Бојану пешке преко Црне Горе, док су њихови млађи допловили на лађама, и то због насртљивих Улцињана који су конкретним бродарима могли запленили пловила или им бар нанети штете.⁹⁷ Неки Столивљани били су приморани да приликом укрцавања узимају новчане позајмице, о којима је Котору јавио млетачки вицеkonzул у Скадру.⁹⁸ Срећу се морнари досељених патруна из Херцег-Новог италијанских презимена,⁹⁹ као и Срба (из Топле) који су се настанили у Венецији, а који су у Бојану превезли више путника Турака а затим су обавили утовар робе.¹⁰⁰ Јануара 1741. у Бојану су упловљавале и француске тартане.¹⁰¹ Управо тада је поново отворен робни промет у лукама Херцег-Новог и Рисна. Млетачки конзул у Драчу обзнанио је да је снижена лучка такса на трговачку робу која из Албаније и са Бојане стиже у Херцег-Нови.¹⁰²

Као некад, крајем XV века, производи са Бојане одвожени су и у Трст и у Сењ, али средином XVIII века на лађама из Топле и Доброте.¹⁰³ У Бојану су долазили и хрватски бродари са кварнерског острва Цреса, али су им на скадарском пристаништу наметани (1748) секвестри.¹⁰⁴

Скадар је често био поприште крвавих обрачуна због жеље неких арбанашких породица да се наметну на положају скадарских мутесарифа. Од тога је трпела и делатност суседних крцалишта на Бојани. Јула 1748, примерице, оружаном силом стигао је нови Портин намесник, који се није одмах појавио (јер је сакупљао 20.000 наоружаних људи), него је послао свог муселима да припреми терен за његов наступ, што је значило да присили народ да плати порез и да сакупи и више средстава како би се испратила доведена војска и даривао нови администратор. Прва последица смене на управи санџака било је затварање пристаништа (на 20 дана пре пашиног доласка), и то према наређењу румелијског беглербега; уз затварање ишао је и секвестар страних бродова. Он је 1748. трајао четири месеца, од почетка јула. Збивања са променом санџак-бега у Скадру омела су и редовни млетачки курирски саобраћај преко Скадра, те су курири из Албаније слати на ушће Бојане, где је притисак из Скадра био мањи.¹⁰⁵ Новембра 1748. бокелски патруни су решили да не одлазе у Бојану до изричитог наређења.¹⁰⁶ Септембра 1747. неке бродове Столивљана опљачкали су Улцињани, због престу-

⁹⁷ Исто, LXVIII, 879-80 од 1. VI 1747.

⁹⁸ Исто, LXVII, 35 од 13. X 1746.

⁹⁹ ИАХН, ПУМА CLVI, № 64.

¹⁰⁰ ИАК, УПМ LXX, 877 од 6. IX 1749.

¹⁰¹ Исто, LX, 93 од 23. I 1740 м.в.

¹⁰² Исто, LXI, 291 од 5. II 1741.

¹⁰³ Исто, LXX, 877 од 6. IX 1749.

¹⁰⁴ Исто, LXIX, 355 од 15. VI 1748.

¹⁰⁵ Исто, 64, 57, 66, 353.

¹⁰⁶ Исто. LVII. 10.

па које су Пераштани њима учинили у северној Албанији.¹⁰⁷ Због неких сличних збивања, можда репресалија према посадама млетачких лађа, крајем лета 1747. људство са поменутих бродова на ушћу Бојане се разбегло; стога је скадарски Абдул-паша писао генералном провидуру да пошаље неки брод са људима који би преузели напуштене пловне објекте.¹⁰⁸

Главни извозни артикал бојанског подручја пете деценије столећа била је вуна. Њу су укрцавали пре свега повлашћени крчачи Улцињани, који су наставили да на утоварним станицама Бојане остварују монопол куповине и утовара; монопол је имао да се по договору оствари наметањем ниже цене при пријему робе, како би се извукла већа добит. Количине које су у контумацу у Херцег-Новом раскуживане биле су 220 и 380 бала вуне. У једном случају купац је стварно био требињски трговац Сулејман Главовић, који је располагао бујурулдијом требињског или травничког паше, што би указивало да су Улцињани легализовали своју монополистичку блокаду при узимању робе.¹⁰⁹ Реис Осман Хуска, Улцињанин, стигао је из Бојане у луку Росе, где је прекрцао товар на једну педоту из Боке на путу за Венецију.¹¹⁰ На сличан начин поступио је и реис Хусеин Долашевић, досељени конвертит из Улциња, који је у Росама прекрцао вуну за Венецију на трабакулу Ивана Горачића из Топле.¹¹¹ Од бродара из Боке Которске у таквим условима боље су могли проћи настањени Арбанаси, који су својим лађицама, поред нешто вуне, довлачили сирове коже, пре свега говеђе.¹¹² Други тражени артикал бојанских пристаништа биле су рибе из Бојане и укљеве из Скадарског језера. И код извоза рибе наметали су се Улцињани, али мање него код вуне.¹¹³ У једном случају (августа 1749) неки истарски патрун примио је поред риба жабе и корњаче; био је из Копра а дошао је преко Шибеника, док је у повратку пошао на Пулу, Трст, Чезену (Ромања), Манфредонију и на Бари, да би се поново вратио у Скадрин, Неретву и на Хвар.¹¹⁴ Улцињани су у Бојани крцали и дуван,¹¹⁵ који је постао такође значајан извозни артикал арбанашких лука.

Вуну у великим количинама нарочито су у Бојани укрцавали муслимански трговци из Скадра. Ови су (октобра 1747) превозили 380 бала вуне на тартани из Бојане Улцињанина Османа и у Росама су је прекрца-

¹⁰⁷ Исто, LXVIII, 97 од 17. IX 1747.

¹⁰⁸ Исто, LXVIII, 502 од 10. IX 1747.

¹⁰⁹ Исто, 654, 655, 679, 680-1.

¹¹⁰ Исто, 174 од 18. X 1747.

¹¹¹ Исто, 174-5 од 25. X 1747.

¹¹² ИАХН, ПУМА СХLIX, 544-5 (1749).

¹¹³ ИАК, УПМ LXIX, 535 од 19. XI 1748.

¹¹⁴ Исто, LXX, 108.

¹¹⁵ Исто, LXIX, 559 од 19. XI 1748.

ли на једну бокељску педоту за пловидбу у Венецију.¹¹⁶ Десеторица Скадрана стигли су са 150 бала вуне и са кордованом из Бојане на трабакули Марковића у Херцег-Нови, на путу за Венецију; како је лађа морала да се поправи, два новљанска поморца су у име Скадрана затражили прекрцај.¹¹⁷

Педесетих година XVIII века достигнут је врхунац у извозу сировина и хране бојанског подручја. Та максимална делатност манифестовала се највећим бројем архивских података о довозу робе у Боку или Херцег-Нови. У погледу трговаца новина је била у томе што су се Скадрани кудикамо јаче испољили у трговинском промету на Бојани, што је водило њиховом потискивању Улцињана и њихових монополистичких позиција. Док су трговци у тој деценији већином били Скадрани, бродари су остали Улцињани, од којих су најпознатији били Зејнел Капуцари, Мехмед Колина, Зејнел Бенуси, Хасан Вели, Дурак Ибрахим, Али Сулејман и други.¹¹⁸ Слично Улцињанима, и Скадрани су постигли доминантан положај применом силе, пре свега према млетачким поданицима. Један бродар из Доброте натеран је на плаћање необичне високе таксе бродарине од 40 лира и 8 солди за доведену робу из Венеције; тај случај као неприхватљив авизиран је трговинском савету "Пет мудрих" у Венецији као и генералном провидуру Далмације и Боке, који је интервенисао код скадарског паше.¹¹⁹ Моћна еснафска котерија "Табаци", која се мешала у политику, поседовала је земље у зони Бојане испод Скадра, те није дозвољавала трговцима да послују на скадарском пристаништу него на крчалиштима низ реку; млетачки поданици враћали су се са празним бродовима, трпећи велику штету.¹²⁰

У пословној експанзији Скадрана било је случајева тешких превара. Из Скадра је побегао познати Коновица са робом неких трговаца најпре у Улцињ, у чијој луци Валдинос је требало да се пребаци са многим робом; кад је у томе спречен, он се пред властима у Скадру извлачио тврђњом једног ортака, да је ортак одустао од захтева према варалици; ортак је био трговац словенског порекла, неки Петковић¹²¹, као можда и сам Коновица. Иначе, већина скадарских извозника били су муслимани (Јусуф наци-Селим, Заим Мустафа, Хусеин Кастром, Чеко Ибрахим, Мустафа Ибрахим), али и хришћанин Иван Поцна (?) и други.¹²² Ратоборни Улцињани нису поштовали блокаду "Табак", па је Дервиш Саба (1751) спровео лађу натоварену јегуљама, икром и

¹¹⁶ ИАК, УПМ LXVIII, 679 од 17. X 1747.

¹¹⁷ Исто, LXX, 1066, од 25. VIII 1749.

¹¹⁸ Исто, LXXX, 279; LXXXI, 67, 770, 721; LXXX, 295; LXXXV, 277.

¹¹⁹ Исто, LXXXI, 71 (9. I 1757), 433 (278. II 1755 м.в.); LXXXIII, 726 (24. VIII 1752).

¹²⁰ Исто, LXXIII, 803 од 20. VI 1751.

¹²¹ Исто, 787 од 16. IV 1751.

¹²² Исто. LXXX. 434; LXXXI. 717 (9. I 1757 м.в.)

лојем, што је било власништво скадарских трговаца.¹²³ Баранин Истреп Карађузовић дошао је у Херцег-Нови у исто време са пиринчем, пасуљем и дуваном из Албаније и из Бојане.¹²⁴ Изузетно су неке тартане из Љеша (са знањем или без знања Улцињана) примале робу на Бојани; такав је био (1751) Ахмед Сулејман, превозећи сировине и храну Мурата Драгошина и Алије Аљешија (вуна).¹²⁵

Вуна са Бојане и у време најконјунктурнијег извоза имала је приоритет. Године 1753. две улцињске тартане искрцале су вуну у Херцег-Новом ради чишћења. У исто време један наоружан галеон зауставио је неку љешку тартану која је вукла кукуруз за млетачке крајеве.¹²⁶ Турске власти су тражиле од својих помораца да за пловидбу из Бојане потраже и наплате "бујурулдију" скадарског паше. Улцињани су, међутим, пловили без те дозволе. Реис Крета је на брод укрцао вуну у месту Алтаноје (на левој обали Бојане), па су у Херцег-Новом били у дилеми органи лазарета, који су се обавезали скадарском паши да бродаре без поменути дозволе неће примати на чишћење робе.¹²⁷

Због опште несигурности у северној Албанији, замро је промет на скадарском пристаништу почетком пролећа 1754. године.¹²⁸ На Бојани низводно било је утовара на бродове. Долазили су да крцају робу и Новљани, на пример, капетан Александар Живковић.¹²⁹ Понеке бокелске лађе, као Сава Драгова, на пловидби из Бојане за Венецију биле су у жалосном стању, па су у херцеговској луци потопљене; поменути брод превозио је робу муслиманских трговаца и пред Будвом се стога налазио у великој опасности; зато је један други превозник тражио од которског ванредног провидура да пловним објектима дуждевих поданика обезбеди пратњу двеју наоружаних гајета на рути од Бојане до Херцег-Новог.¹³⁰ Од усидреног брода Јакова Милашиновића у Бојани неки улцињски реис тражио је, као и од Ивана Станишића, наплату таксе за тобожњу заштиту улцињских бродова.¹³¹

У Бојани су Улцињани испостављали рачуне из односа са Бокелима. Кад је у Боки Которској секвестрована нека улцињска тартана, Улцињани су запленили брод Александра Живковића, о чему је улцињски заповедник Исмет јавио которском ванредном провидуру.¹³² У току

¹²³ Исто, LXXIII, 750 од 11. XII 1751.

¹²⁴ ИАК, УПМ LXXIII, 753 од 6. XII 1751.

¹²⁵ ИАК, УПМ LXXXI, 191 од 20. IX 1755.

¹²⁶ Исто, LXXIV, 323, 324.

¹²⁷ Исто, 1038 од 16. IX 1754.

¹²⁸ Исто, 831 од 21. III 1754.

¹²⁹ Исто, 826 (1754).

¹³⁰ Исто, 496, 497.

¹³¹ Исто, 763 од 6. XI 1754.

¹³² Исто, 9 и 11 (јул 1755).

1755. године у Херцег-Новом је регистрован долазак осам улцињских тартана са вуном, обично скадарских трговаца; оне су носиле и 200 бала или 75-80 миљара. Њихови су реисови били: Ефраим, Мехмед, Ибрахим, Али Вино, Омер Пелинковић (који је поред вуне довезао и кордована и воска), Џемо Туле Омер и други; на тартани последњег наведеног налазила се вуна 14 скадарских трговаца и писмо Исмаил-аге из Улциња за венецијанску службу "Пет мудрих о трговини"; Џемо је превозио и 1400 комада кордована.¹³³ Фебруара 1755. године вуна и три свитка воска налазили су се на тартани Ахмеда Колине по рачуну више скадарских трговаца, а по одобрењу Омер-паше; двојица Барана довукла су вуне (један 125 бала) и по три свитка воска.¹³⁴ Месеца августа вуну и кордован допремио је улцињски реис Ахмед Асакјафо; са вуном је допловила и тартана другог Улцињанина такође Ахмеда; две друге улцињске тартане реиса Мустафе Сулејмана допремиле су вуне и сирових кожа за разне трговце од којих је најјачи био Мустафа Саричин.¹³⁵ Месеца септембра реис Јул Омер превезао је вуне и кордована што је био власништво скадарских трговаца. Улцињанин Суљо Омер превезао је исту врсту робе Мурата Драгошија, Али Лиска и Османа Ашје као и Тафа Ђаније. Исти бродар пребацио је у Херцег-Нови и коже, жуте прерађене коже и кордован других боја скадарских трговаца Абдуле Клаишија, Мурат-бега и Туфа Бербера. Ахмед Сулејман из Љеша превезао је робе из Бојане Мурата Драгошија и Алије Аљеша. Вуна, восак, кордован, јелењи рогови, медвеђа кожа али и кафа налазили су се на две тартане помораца Суље Омера и Љешанина Јакуша Нехлпа, што је било власништво скадарског трговца Хисена Грендџија, Ахнеда Шкреље, Јусуфа Смаила, Османа Јубанија, Мустафе Катена и Мурата Драгошија.¹³⁶ Новембра 1755. вуну за скадарске трговце допремио је у новски лазарет Омер Јула.¹³⁷ Други најчешћи ивонни артикал те године било је усолјено месо на скадарским и улцињским лађама; таквих је поменуте године стигло три у Херцег-Нови (Мухарем Мешевић, Ацел Рале, Фазли Мехмед)¹³⁸, а тартана улцињског реиса Вазмира Мехмеда довукла је рибе.¹³⁹ Улцињанин Дурак Ибрахим допловио је у Нови са дуваном, воском и кожама Реџепа Суље и другога из Скадра.¹⁴⁰ Патрун Александар Вујновић стигао је децембра 1755. у лазарет из Бојане.¹⁴¹

¹³³ ИАК, УПМ LXXVII, 269; LXXVIII, 170, 181, 296, 326, 327, 328.

¹³⁴ Исто, LXXVI, 169, 171, 226.

¹³⁵ Исто, LXXXI, 266, 267, 315.

¹³⁶ Исто, 233, 251, 191, 196, 231.

¹³⁷ Исто, 549-50.

¹³⁸ ИАК, УПМ LXXVII, 268; LXXVIII, 166, 167, 436.

¹³⁹ Исто, LXXIV, 196.

¹⁴⁰ Исто, LXXVIII, 481.

¹⁴¹ Исто, 168.

Постоји више регистрованих аката 1756. године о доласку у Херцег-Нови турских трговаца из Бојане, Скадра и Драча.¹⁴² Пошто би терет и бродско особље издржали карантинско чишћење од евентуалне заразе, лађе су настављале пловидбу у млетачке поседе и Венецију; у обратном правцу, кад су патруни долазили из Венеције, у Новом би капетани искрцали своје болесне морнаре¹⁴³, а у Бојану их је пратио само санитарски стражар, после чега не би морали обавити контумацију. Неки бродови са теретом из Бојане раскуживали су се у Дубровнику, нарочито они који су даље пловили у Анкону.¹⁴⁴

Вуна је и 1756. године представљала најтраженији артикал у Бојани. Тартана којом је управљао Љешанин Митен допловила је са вуном, намењеном Дубровнику, као што је и скадарска тартана Мехмеда Колине стигла у новски лазарет са вуном. Јануара те године филука улцињског реиса Осман Алије допремила је кордован, овчије сирове кожице и дуван власништва Скадранина Јусуфа Риолија, Али Халитија, Исмаила Исламија, Сеноа (?), Терноа и Мехмеда Хасана.¹⁴⁵ Месеца фебруара улцињска тартана Мехмеда Колине приспела је са вуном и воском.¹⁴⁶ Месеца марта реис Омер Осман, Улцињанин довукао је сто бала вуне и два свитка воска; Улцињанин Исуф доставио је товар вуне; Улцињанин хаџи-Коља довукао је такође са Бојане вуне.¹⁴⁷ Током априла приспеле су са Бојане у Херцег-Нови две тартане са вуном и воском и једна барска са воском, конопом и шиљеговинама; одмах затим тартана Мехмеда Которија дошла је са вуном, кордованом и воском деветорице скадарских трговаца; скадарски бродић Ђока Петрија регистрован је са теретом воска, а тартана Баранина Омера са вуном, кордованом, воском четворице скадарских трговаца.¹⁴⁸ Месеца августа вуна, кордован, восак и јелењи рогови налазили су се на улцињској тартани којом је управљао Суљо Омер, што је представљало сопственост седморице трговаца, од којих је најважнији био неки Батера; у исто време тартана реиса Османа и реиса Јакуба Љешанина вукле су вуну, односно бродић Османа и сукно(абу) и ланену постелину.¹⁴⁹ Месеца септембра 1756. две улцињске тартане пренеле су из Бојане вуну чији су сопственици били Скадрани.¹⁵⁰ Новембра 1756. два улцињска брода превукла су вуну и другу робу скадарских трговаца Алије Потснија,

¹⁴² Исто, LXXX, 279, 295; LXXXI, 65, 22; LXXXV, 1244.

¹⁴³ ИАК, УПМ LXXIII, 639 од 24. VII 1750.

¹⁴⁴ Исто, 138 (августа 1750), 138' (3. V 1750).

¹⁴⁵ Исто, LXXX, 174-5, 410, 411.

¹⁴⁶ Исто, 433 од 28. II 1755 м.в.

¹⁴⁷ Исто, LXXVI, 126; LXXIX, 106, 105.

¹⁴⁸ Исто, LXXX, 286, 295, 296, 263, 542.

¹⁴⁹ Исто, LXXXI, 246, 240.

¹⁵⁰ Исто, LXXI. 472. 590.

Шабана Кјозме, Хасана Халимија, Харуна Гарасија и Хуса од Вадочке. Јово Стакшин довезао је вуну, коноп и нешто воска, што је припадало скадарским трговцима; реис Хасан Али накрцао је у Бојани вуне, што је било власништво скадарских трговаца. Најзад, реис Ибрахим Дуле дошао је са вуном.¹⁵¹

Поред помећутих података за 1756. годину постоје и други. Само са вуном пет лађа је из Бојане стигло у Херцег-Нови са турским власницима робе.¹⁵² Са вуном, кожом (кордованом) и воском дошло је четири других улцињских реисова (један је био из Ишмија).¹⁵³ Вуна и кордован налазили су се на двама улцињским тартанима.¹⁵⁴ На једној тартани налазили су се вуна, дуван, јелењи рогови,¹⁵⁵ на једној вуна, дуван и кордован,¹⁵⁶ на једној вуна, восак, кордован, дуван и друге коже.¹⁵⁷ На једној улцињској филуки стигао је само кордован.¹⁵⁸ За три лађе није означена роба са Бојане.¹⁵⁹ Ти бродови припадали су пре свега Улцињанима, а од реисова су забележени Али Мухул, Никола Габриели, Јакша Лизрен (?), Насуф Осман (200 бала), Исо Синен, Мустафа Ђосја, Ибрахим Дурак, Осман Хусни, Осман Сахса, Али Ахмед (Ишми), Була Омер Беса; Насуф Осман је трипут допловио у другој половини године. Забележени власници робе били су: Ибрахим Крања, Исуф Бербери са осам другова, Осман из Скадра, Јакова, хаџи-Мехмед, Скадранин Али Сарима, Јусуф Бербени (?) те Зејнел Месем, Шабан Голушна, Мехмед Подужице, Адем Драгоша, Осман Дели, Хамза Бараша, Емин Халити са осам другова, Ахмед из Скадра. Навалица је била толика да су турски трговци изјавили да више неће долазити у лазарет Херцег-Новог, ако се он не прошири. За тартану Насуфа Османа изричито је речено да је превезла робу из Приштине, Призрена и Ђаковице.¹⁶⁰

У наредној 1757. години вуна као једина роба на броду забележена је једном, кад је спасена са бродоломне лађе Живковића.¹⁶¹ Вуна и коже регистроване су на једној тартани¹⁶²; вуна, коже и восак стигли су на две тартане;¹⁶³ вуна, коже, восак и дуван пописани су на три лађе.¹⁶⁴

¹⁵¹ Исто, LXXVI, 398, 400, 465.

¹⁵² Исто, LXXVII, 619, 643; LXXIX, 254, 639.

¹⁵³ Исто, LXXVII, 276, 689; LXXIX, 641.

¹⁵⁴ Исто, LXXVII, 779; LXXX, 88.

¹⁵⁵ LXXVII, 41.

¹⁵⁶ Исто, 38.

¹⁵⁷ Исто, 39.

¹⁵⁸ ИАК, УПМ LXXX, 64.

¹⁵⁹ Исто, LXXVII, 550; LXXX, 63, 88.

¹⁶⁰ Исто, LXXX, 88.

¹⁶¹ Исто, LXXIX, 506'.

¹⁶² Исто, LXXVIII, 662.

¹⁶³ Исто, LXXIX, 20, 8, 209.

¹⁶⁴ ИАК. УПМ LXXIX. 210. 278 и 279.

Само кордован донезен је по рачуну скадарског трговца Исуфа на скадарском броду.¹⁶⁵ Забележени реисови били су: Али Бољук и Али Хусеин, Мехмед Колинаи Осман Смаки.

Идући хронолошким редом, треба навести још доста података о извозу из регије Бојане у току 1757. године. Јануара 1757. улцињске тартане Османа Смакија и Зејнела Плата донезле су у Херцег-Нови вуна, кордован и восак. Вуна, кордован и восак, јелењи рогови, коже дивљих мачака и медведа те бакар забележени су на тартани Зејнела Лихпе (?), што је било власништво скадарских муслимана.¹⁶⁶ Априла месеца донезени су из Бојане овчије коже, кордован, жути кордован, вуна, восак и јелењи рогови, што је било власништво скадарских трговаца Хасана Миакоде, Суље Грисара, Јара Лице, Јусуфа Метана и Тафија; улцињске филуке Османа Писталца и Халила Ахмед-аге донезле су путнике и восак, кордован, јелење рокове, сукно(абу), чак и со.¹⁶⁷ Месеца септембра улцињски реис Осман Смаки допловио је са вуном, као и реис Мустафа Сулејмани; терет Смакијеве тартане припадао је Адему Драгаену (?) и Халилу Луђију; вуна се налазила и на једној тартани односно вуна поред кордована, воска овчијих и медвеђих кожа те јарећих рогова на улцињској тартани Османа Паленковића, где су власници робе били Хасан Пуљо, Јусуф Бакали, Реџеп Луђи и Хусеин Борси. Вуна, кордован, овчије коже, жути кордован, коже дивљих мачака и медведа, восак и дуван налазили су се на бродоцима реиса Мустафе, Сулејмана Крање, Насуфа Круте, Мустафе Џокија, Јула Омера, а представљали су сопственост скадарских трговаца Михала Кољија, Шабана Ђосе и Османа Путника.¹⁶⁸ Септембра 1757. дошла је са робом скадарских трговаца тартана којом је управљао Мустафа Сирови.¹⁶⁹ Месеца новембра са бојане су донезени вуна, кордован, восак, коже овчије и дивљих мачака, односно на другом броду сукно, уље, масло, со и стари бакар, што је припадало Агу Лозанију, Сенку Доданију, Јусуфу Доданију, Сали Ворси, Арслану Ворси, Ибрахиму Кастратију, Ахнеду Мурату, Масану Чобанију и Јусуфу Бароцију.¹⁷⁰

Јануара 1758. године Улцињанин Али Осман дошао је у Херцег-Нови са Бојане са вуном, која је била сопственост Скадранина Хаџа Шкрелџија и другога; у то време стигао је и улцињски реис Зејнел Пљаку са вуном, воском и кордованом.¹⁷¹ Месеца марта реис Мурат Браими искрцао је кордован, восак и дуван.¹⁷² Априла те године улцињска тар-

¹⁶⁵ ИАХН, ПУМА F, СИС, 5-6.

¹⁶⁶ ИАК, УПМ LXXXI, 716, 717; LXXXIII, 380.

¹⁶⁷ Исто, LXXXI, 96, 97, 98.

¹⁶⁸ Исто, LXXIX, 704, 705, 706; LXXX, 647, 17; LXXXI, 175; LXXXIII, 380.

¹⁶⁹ Исто, LXXXI, 383.

¹⁷⁰ Исто, LXXX, 75.

¹⁷¹ Исто, 723, 724.

¹⁷² Исто. LXXXIII, 89.

тана Зејнела Хасана довукла је из Бојане кордован, шиљеговину, јелење рокове, зечје кожице, дуван и сукно (абу), што је било власништво трговаца из Скадра и Тиране; једна друга улцињска тартана допремила је вуну, кордован, восак, зечје кожице, јелење рокове и дуван.¹⁷³ Следећег месеца скадарски трговци на лађицама реиса Насуфа Шаха и Османа Пистела пријавили су за раскуживање овчије коже и восак са Бојане. Улцињски реис Биљал Али Лиси довезао је робу чији су власници били Скадрани Авдул и Фехми Били.¹⁷⁴ Августа 1758. нека улцињска тартана довукла је вуну, восак и кордован десетине муслиманских трговаца.¹⁷⁵ Месеца септембра 1758. улцињске тартане Надана Ахмеда и Насуфа Круте допремиле су из Бојане у Херцег-Нови робу муслиманских и хришћанских пословних људи. Слично су учиниле улцињске тартане Суље Омера Луђи и Абдула Радана.¹⁷⁶ Октобра исте године скадарски муслимани стигли су са робом у лазарет Новог на тартани Улцињанина Суље Омера.¹⁷⁷ Истога месеца једна улцињска тартана превезла је за скадарске трговце вуну, восак, коже, коже од медведа и дивљих мачака.¹⁷⁸ Месеца новембра снета је разноврсна роба са Бојане у Нови: вуна, дуван, овчије коже, кордован на две улцињске броднице; поред тога на три друге улцињске тартане Скадрани су вукли кордован, вуну, медвеђе коже и дуван.¹⁷⁹

Почетком 1759. године десетак скадарских трговаца извезло је са Бојане на две улцињске тартане вуну, коже медвеђе и дивљих мачака те дуван. Фебруара месеца једна улцињска тартана допловила је у Херцег-Нови са вуном, воском, кордованом, медвеђим кожама, сировом свилом и дуваном, а тартана Османа Смире довезла је вуне, коже од дивљих мачака и медведа.¹⁸⁰ Јула месеца почињала је извозна сезона вуне острижене текуће године, те је разумљиво да су лађе са Бојане доносиле првенствено вуну; али, било је и воска, кожа од дивљих мачака, јелењих рокова и памука. Једна улцињска тартана пренела је вуну из Бојане у Дубровник.¹⁸¹ Августа месеца на некој турској филуки доведени су са Бојане восак и коже.¹⁸² Списак робе са четири улцињске лађице реиса Авдула Ђерде, Зејнела Капуцарија, Османа Исмаила и Ахмеда Османа садржавао је вуну, овчије кожице, жути кордован, шиљеговину, коже медведа и дивљих мачака, воска, дувана и сирове свиле.¹⁸³

¹⁷³ Исто, 404, 412.

¹⁷⁴ Исто, 169, 171-2.

¹⁷⁵ Исто, 292.

¹⁷⁶ Исто, 771, 787.

¹⁷⁷ Исто, 800.

¹⁷⁸ ИАК, УПМ, LXXXV, 483 од 8. X 1758.

¹⁷⁹ Исто, 476; LXXXIII, 262, 260, 265.

¹⁸⁰ Исто, LXXXIV, 556.

¹⁸¹ Исто, LXXXIII, 75, 76; LXXXV, 1231 (3. VII 1759).

¹⁸² Исто, LXXXIV, 165; LXXXV, 98, 99; LXXXVI, 1231.

¹⁸³ Исто. LXXXIV. 282.

Шездесетих година почео је опадати број уписа у службене књиге, што не мора значити да је и промет нагло опао. Године 1760. улцињске тартане Суље Ахмеда, Сулејмана Центата, Зејнела Катунарија, Мурата Ибрахима и Тафа Цалија, Сејфуле Ахмеда, Мустафе Ђосе и других довезле су вуне, кордована, јелењих рогова, зечјих кожица, шиљеговине, белог и жутог кордована, овчијих кожа, воска и кожа дивљих мачака и медведа те дувана; власници терета били су Скадрани, више муслимани него хришћани¹⁸⁴ Новембра 1760. једна лађа је са Бојане довукла у Херцег-Нови вуне, коже, воска, а друга вуне, кордована и воска.¹⁸⁵ Слично је било и наредне године. Поред улцињских патруна помињу се и људи из хришћанских крајева - Никола Кањари из Прчања, Брачанин Антун Дујмовић и Матео Казари; доношени су: вуна, кордован, восак, али и суво месо, боб и жито; роба је опет припадала Скадранима.¹⁸⁶ Као што се види, кад је извоз примио пуни замах и забрањена пшеница је нашла своје место у лепези извозних артикала.

Конкретни подаци о довозу робе са Бојане 50-тих година били би следећи. Матија Казари укрцао је за турске трговце жито које је експортвано у млетачке области.¹⁸⁷ Фебруара 1762. године у луку Росе стигла је једна лађа под заповедништвом Ахмеда Азија са теретом боба. Двадесет дана касније стигао је у Херцег-Нови из Бојане Скадранин Сали Хасан са фелуком крцатом сувим месом.¹⁸⁸ Априла 1762. одвучени су из Бојане у Нови вуна, коже, восак и дуван, што је било власништво десет отоманских пословних људи; терет је био укрцан на тартани Улцињанина Хасан-аге; међу трговцима познатији су били: Реџеп Суља, Шабан Ђосја, Шаљ Голубина, Мехмед Делини; Ђосја је имао 47 бала, а Суља седам. Средином августа две трабакуле са турским трговцима изашле су из Бојане, али су се због невремена заклониле у луци Шенђина.¹⁸⁹ Првога септембра у Херцег-Нови из Бојане допловио је Лазар Јанковић, октобра месеца Лука Бариба, почетком децембра Шабан Динли са десет путника, међу којима је најпознатији био Реџеп Суља. Двадесет дана касније јавили су се са вуном и кожом патруни Ђузепе Дусино (55 миљара) и Сејдин Круза, овај други и са свилом, кожама зечјим и дивљих мачака и дуваном; од трговаца познатији су били Скадрани Хасан Делса(?) и Сулејман Међе.¹⁹⁰ Крајем исте године трговци из Халеба допловили су на ушће Бојане са вуном и кожом на једном улцињском броду.¹⁹¹

¹⁸⁴ Исто, LXXXII, 770.

¹⁸⁵ Исто, LXXXIV, 782-3; LXXXIV, 717, 718.

¹⁸⁶ Исто, LXXXII, 96, 105, 118, 299, 734; LXXXIII, 69, 160, 163.

¹⁸⁷ ИАК, УПМ LXXXVII, 778.

¹⁸⁸ Исто, 536, 878, 806.

¹⁸⁹ Исто, LXXXVIII, 739-41, 725.

¹⁹⁰ Исто, 102а', 1011, 789, 516, 517.

¹⁹¹ Исто, 375 од 12. XII 1762.

Године 1763. пуно је вести о довозу робе са Бојане у Нови. На жалост, већ од првих дана године регистроване су жалбе на крађе вуне а нарочито ретко цењених артикала, као што је била сирова свила; ње је делимично био лишен Хасан Деља.¹⁹² Друго зло били су гусари у оближњој луци Валденос, одакле су мотрили на промет лађа на ушћу реке и у Улцињу. Наношење штете дешавало се нарочито на рути од Бојане до луке Роси.¹⁹³ И међу самим Бокелџима постојали су нерашчишћени рачуни између помораца појединих насеља, на пример Доброћана и Прчаћана.¹⁹⁴ Крајем јуна и првих дана јула допловило је више фелука и тартана: Арслана Зогуа и Османа Крање са вуном и кожама Скадрана, Луке Р. Радонићића, неких муслиманских трговаца, Ибрахима Малори са робом тројице Скадрана и једног Подгоричанина.¹⁹⁵ Други годишњи период доласка већег броја бојанских лађа био је септембра. Са ушћа Бојане стигле су две лађе са вуном и воском Ибрахима Малори и реиса Омера са вуном и воском односно вуном и кожама (660 дењака) три скадарска и једног подгоричког муслимана те тројице Скадрана са вуном, воском и кожама за Венецију; дешавали су се и бродоломи на подземним спрудовима реке при ниском водостају.¹⁹⁶

У гладној 1764. години су двојица патруна ишла за Далмацију са житом и сланим циполама (рибама).¹⁹⁷ После две тартане Јако Али Азиза и Хајдара Ахмеда (јуна 1765), децембра исте године са Бојане су у Нови снели са Бојане усолјене јегуље, пасуљ, зеље, дуван и пиринач; једна полака (лађа) допремила је 50 дењкова (70 миљара) вуне и две вреће дувана за Венецију, а један Улцињанин стигао је из Бојане и Бара са житом. Због убиства два Улцињана на једном задарском острву било је угрожено одлажење у Бојану како Бокелџа тако и Улцињана.¹⁹⁸

Током 1766. године су из Бојане у Нови стигли: Томица Матковић са житом, Омер Хусеин са жутим кукурузом и Скадранин Сабо са сочивом и сланом рибом.¹⁹⁹ Приметно је извесно повећање Бокелџа у утовару робе на Бојани Пераштана и Доброћане крчаче, нарочито у Каваји, а Мехмед-паша Бушатлија је по споразуму са Сулејманом-пашом Каваје, преузимао половину житних контингената на тој највећој арбанашкој житној пијаци.²⁰⁰

¹⁹² Исто, 583.

¹⁹³ ИАК, УПМ LXXXIX, 1046, 484, 4,.

¹⁹⁴ Исто, 4.

¹⁹⁵ Исто, 912 и 54, 223, 410, 65.

¹⁹⁶ Исто, 583, 845, 585.

¹⁹⁷ Исто, ХСII, 249, 293.

¹⁹⁸ Исто, 526, 1221, 802, 830, 861.

¹⁹⁹ Исто, ХСIII, 111, 163, 231.

²⁰⁰ ИАК, УПМ CXXXIX, 182 од 5. XI 1779.

Бокељи па ни Улцињани нису извозили из Бојане уље, него само из Бара. Уље из Албаније монополисао је Мехмед-паша Бушатлија, те га караванима продавао у Сарајеву, Београду, Нишу, Софији и другим градовима, купујући у поменутим градовима храну и други еспап који је слао у Цариград. Производње целе Албаније (са Баром) износила је 1767. године 58.000 барила маслиновог уља.²⁰¹

Априла 1759. је поновљена забрана извоза житарица из Албаније кад је реч о Драчу, дакле и о Бојани.²⁰² Ипак, мањи пловни објекти, на пример трабакуле, кришом су укрцавале (1750) кукуруз за Дубровник.²⁰³ Од плодова из групе махуњина извожен је пасуљ из Бојане у мањим количинама и на лађицама Улцињана па и Љешана²⁰⁴ изгледа је тај пасуљ довожен из удаљенијих области (западна Македонија, Метохија). Изузетно се јавља експорт питомог кестена,²⁰⁵ који је могао бити из оближњих побрђа. Од текстилних биљака понекад се среће извоз семења од лана, и то за Котор,²⁰⁶ односно и памук.²⁰⁷ Само понекад се помиње извоз пиринча,²⁰⁸ који је иначе био врло цењен и тражен а довожен је обично из Египта.

Из Египта је довожена и кафа, која је по правилу истоваривана у Солуну и караванима спровођена у Драч и Бојану односно и у Улцињ, одакле је транспортована и у Венецију.²⁰⁹ Главна караванска станица у правцу Скадра била је Ђаковица.²¹⁰ Око 1570. године Млечани су помагали напоре Скадрана да оживе поменути каравански пут.²¹¹

Дуван је стекао већ раније позицију стандардног извозног артикла северно од Драча. Само се изузетно дуван среће као једини артикал у каргу, него се у мањим количинама помиње уз више друге робе; Идриз Хасан из Скадра извезао је дуван као једину робу на лађи.²¹² Некад су и богатији Улцињани могли натоварити брод једино дуваном.²¹³ Уз друге производе дуван се чешће помиње.²¹⁴ Само ретко се помињу Срби који

²⁰¹ Исто, ХСVII, 172 од 5. III 1767.

²⁰² Исто, LXXXIV, 550.

²⁰³ Исто, LXXXIII, 138.

²⁰⁴ Исто, LXXXI, 724(18. I 1757 m.v.); LXXX, 410 (17. I 1755 m.v.).

²⁰⁵ Исто, LXXXI, 724 од 18. I 1757 m.v.

²⁰⁶ Исто, LXXXV, 277 од 6. XI 1758.

²⁰⁷ Исто, LXXXI, 231; LXXXV, 805; LXXXIII, 787.

²⁰⁸ Исто, LXXXI, 20 од 1. X 1757.

²⁰⁹ V. Vinaver, *Sarajevski trgovci u Dubrovniku sredinom XVIII veka*, Godišnjak Istorijskog društva BiH VI, Sarajevo 1954, 261.

²¹⁰ ИАК, УПМ LXXIV, 831 од 21. III 1754.

²¹¹ В. Винавер, *Скадар и Дубровник крајем XVIII века*, Историјски записи бр. 1-2/1956, 56.

²¹² ИАК, УПМ LXXVI, 334 од 30. XI 1756.

²¹³ Исто, LXXXVIII, 430 од 26. I 1760.

²¹⁴ Године 1755: Исто, LXXXI, 231, 770; године 1756: LXXXII, 286, 295, 296; LXXXIV, 556; године 1757: LXXXI, 75, 76, 98, 724; године 1758: LXXXIII, 404; LXXXVIII, 476; године 1759: LXXXII, 770.

су долазили из Венеције, као Александар Вујновић, који су крцали само дуван у Бојани.²¹⁵

Риба је и даље била популарни састојак хране бојанских крцалишта и, то укљеве (сараге, скоранце), слане јегуље и ајвар од риба. У погледу извоза риба Скадрани су успешно потиснули Улцињане.²¹⁶ Риба у непрерађеном виду продавана је на которској пијаци.

Као некад у средњем веку, практикован је извоз меса, али не сировог свињског него су експортирани сухомеснати производи од меса рогате стоке. У том извозу су се Улцињани чврсто држали, а од 1751. године од Скадрана су се јављали само неки извозници (Мухарем Мешевић, Идриз Хусеин).²¹⁷

Вино се дуго увозило у долину Бојане, нарочито са Брача, Ластова и Пељешца. Док је Бојана била под млетачком влашћу на вино се није плаћала никаква такса у време рата; године 1419. уговорни цариник преведен је у државног службеника а сакупљен новац морао је предати јавној каси.²¹⁸ Ластовско вино увозило се у Бојану о св. Михаилу.²¹⁹ Првих година XVII века активни довозници били су Пељешчани. Фебруара 1606. Турци су у Бојани запленили брод са вином Пераштана (који су пиће извозили и у Љеш). Средином XVIII века вино се изузетно извозило из Бојане у правцу севера. Фебруара 1756. једна тартана из Бојане пристала је у Херцег-Новом, крцата вином.²²⁰ Тешко је процени-ти из којих винограда је потицало грозђе од којег је исцеђено поменуто вино.

*

* *

Од краја XVI до краја XVII века има више докумената од одласку у Бојану, али без помена утоварене робе. Неки од тих аката ће овде бити представљени. Један Пераштанин, насељен на Лопуду, примио је (1577) 50 талира од једног Драчевичана да му купи производе у Бојани.²²¹ Три Грка примили су од четвртог Грка у Дубровнику (1583) 70 талира да их у Бојани уложе у најпрофитабилнију робу.²²² Познати извозник из Бојане Коленда Гргуров осигурао је две лађице на релацији

²¹⁵ Исто, LXXXI, 766 од 21. XII 1755. - У северној Албанији извозна средишта дувана били су, поред леве обале Бојане, и Бар, Улцињ и Скадар; производни рејон налазио се у непосредној позадини Скадра (А. Капор, *Црногорски и албански духан на дубровачком шржшишту од коња XVII до почетка XIX стољећа*, Историјски записи бр. 1/1976, 71.

²¹⁶ Исто, XXXI, 766 од 21. XII 1755.

²¹⁷ Исто, LXXIII, 783 (16. XII 1751); LXXXI, 770 (19. XII 1755), 774 (19. XII 1755)

²¹⁸ И. Божић, н.н., 47.

²¹⁹ HAD, Cons. rog. XXVII, 609 од 20. XI 1492.

²²⁰ HAD, Div.sanc. XXIV, 46-7, 160-0'.

²²¹ HAD, Div.sanc. CLXIII, 368 од 26. XI 1577.

²²² HAD, Noli et sic. XVIII, 29 од 17. X 1583.

Бојана-Дубровник за било коју робу.²²³ Једно слично осигурање робе на пловидби од Бојане у Дубровник обавио је један Баранин (1590), насељен у Дубровнику.²²⁴ Неки пераштански брод заплешен је у Бојани (1593), али то није сметало другом Пераштанину да предузме путовање из Бојане у Венецију (1595).²²⁵ Иван Пуска из Будве поставио је (1597) пуномоћника да му утера неки дуг од локалног пословника Коље Конунсија.²²⁶ Дубровачки поморац Долистис, који је као житарски трговац боравио (1607) на ушћу Бојане, уговорио је с неким угледним Арбанасима да предају своја места шпанској армади кад се буде појавила на арбанашкој обали.²²⁷ И барски надбискуп је слао лађе да крцају производе у Бојани за Будву, али због ниског водостаја брод је морао да чека.²²⁸ Једна пљачкашка група Пераштана пошла је на "посао" најпре у Бојану (1692).²²⁹

IV. ИЗВОЗ РОБЕ СКАДРАНА ИЗ БОЈАНЕ ЗА ВЕНЕЦИЈУ КАСНИЈИХ ДЕЦЕНИЈА XVIII ВЕКА ПРЕКО СПЛИТскоГ ЛАЗАРЕТА

У Хисторијском архиву у Задру депоновани су остаци архиве некадашње сплитске општине из млетачког периода. У тој грађи налазе се и књиге Магистрата здравља почев од 1752. године. Скадарски трговци већ те године а нарочито 70-их година превозили су робу у Венецију и издржавали су карантин у лазарету не само Херцег-Новог него и Сплита. Нису познати разлози за ту новину; нису се можда налазили и у томе, што је за прилике на северном Јадрану требало ангажовати јаче бродове, пиелеге. Ти бродови су се могли наћи у Сплиту, па и од оних који су превозили робу босанских трговаца. Уписи у књиге санитарног уреда често су наводили и количине робе, што ће се овде изоставити.

Скадрани су најпре забележени већ 1752. године.²³⁰ Затим настаје пауза у бележењу Скадрана све до 1772. године. Тада је поменути бродар са Бојане Јаков Милинковић, који је превозио робу Рамадана Кас-

²²³ HAD, Noli et sic. XVIII, 161-2 (22. IX 1584), 160-1.

²²⁴ Исто, XXV, 32¹-4 од 15. II 1590.

²²⁵ ИАК, СН LXVII, 262 (30. IX 1593); LXVIII, 111 (23. I 1595). - Пераштани су у Бојани и Скадру куповали робу за Дубровчане (Б. Храбак, *Пословање помораца и трговаца*, 46).

²²⁶ ХАД, Прос.санс. XIIb, 212 од 18. IV 1597.

²²⁷ Ј. Томић, *Грађа за историју њокреиша на Балкану њроишив Турака крајем XVI и њочейком XVII века*, Београд 1933, 441.

²²⁸ F. Rački, *Izvištaj Bizzi-a o svojem putovanju 1610. po Arbanaškoj i Staroj Srbiji*, Starine JAZU XX, Zagreb, 84.

²²⁹ ИАК, УПМ XI, 242 од 19. VIII 1692.

²³⁰ Исто. LXXXVI. 400. 404: LXXXVII. 63. 77. 806. 807. 291.

тратија, Антона Базилискао, вуну Ибрахима Кастратија са воском, те коже Сулејмана Драге. Патрун Андреа шкарпа са Бојане пловио је у град св. Марка по рачуну Сулејмана Агре са вуном; на пиелегу се налазила и вуна Сулејмана Аликоа, Брат-аге, Брат хоце, Ибрахима и Рамадана Кастратија и Ага Консуда.²³¹

Јероним Басун био је трговац Скадра и Босне који је са својим пиелегом (фебруара 1776) преносио у град на лагунама своју робу као и восак Омера Бабанија, зечје коже Адем-баше, фину вуну Хасана Бакалија, кордован и монтонине Јевреја Вите Левија и Лазара Папоа, Аврахама и Јицхака Левија као и Франка Билилија. Патрун Ловро Мадоница превозио је (јуна 1776) робу из Скадра, и то вуну и коже, власништво Јевреја, сирову свилу Јусуфа Опе, восак муле Салка Салтагугелије и монтонине Јосефа Албале. Бродар Јероним Дошел из Скадра преносио је (октобра 1776) фину вуну Етхема Сенце и Омера Јубанија, жуте монтонине Ибрахима Јолија, фину вуну Изуфа Фреказерија (?), зечје коже, вуну и свилу Адема Драгоција те монтонине и сирову свилу других трговаца.²³²

Маја 1777. патрун Зуане Кирибири из Скадра транспортовао је восак хоце Алије, восак Халила Мује и Османа Судија, фину вуну муле Омера Јубанија, фину вуну и "грану" Зејнела Душија, фину вуну неког Асуна и свилу Фереха Крајине. Бродар Зуане Тургета из Скадра и Бојане (октобра 1777) пловио је за Венецију носећи вуну Мустафе Мује, Ибрахима хоце, Зејнела Душија (уз восак и коже), Јакупа Фере (и зечје коже и два сандука носеће свилене одеће). Патрун Доменико Расел из Скадра и Бојане преносио је (октобра 1777) фину вуну Ибрахима хоце, Мустафе Мује, Исљама Сериелија, Таиба Јуресија, Исуфа Риолија, Вите Левија и Зуана Ботолија. Октобра те године скадарски трговци су путовали у Венецију бродом Бартола Б. Жупића; носили су кордована и монтонине; ти трговци су били: Пијале Муетавин, Чево Лиоли, Етхем Сума, мула Муста Демаја, Зејнел Круја, Осман Ханевија те Јевреји Лазар Папо и Вита Леви. Патрун Франко Милић преносио је (децембра 1777) вуну Али Мехмеда, Антонија Музанија (и восак), восак Јакоба Монтија, Мојсе Вите Монција, браће Папо, Аврахама Јицхака Левија, вуну и восак Тоице Левија, кордован и склавине Михаела Ешкеназија, восак Јицхака Фероа, Аврахама Атијаса и восак неког трговца Подгорице. Септембра 1777. бродар Патрун Бранкотон, Виценцо Милић и Пјетро Калеботе, сва тројица наводно из Скадра, као и Доменико Раса, Мате Боначић, Зуан Бергасун, на својим бродовима транспортовали су кордован, зечје кожице, говеђе коже, вуну и другу робу скадарских

²³¹ Хисторијски архив Задра, Архива Сплитске општине, Магистрат здравља 580, свешчић, ф. 4, 5.

²³² Исто. 85. 86. 104. 106. 109. 113.

трговаца. Месец дана касније поморац Иван Милић је примио робу за Венецију Скадрана и Босанаца, и то фину вуну Мехмеда Репристија, восак Вите Левија и монтонине Јосефа Ц. Данона.²³³

Септембра 1778. годне Мурто Драгоши, скадарски трговац превезао је кордован, бели и жути, у Венецију на броду Виценца Милића; то је на истој лађи учинио и Исуф Риоли. Бродар Јероним Росул из Скадра и Босне транспортовао је скадарском трговцу Махмуду Јубанију fine скопске вуне, Ченви (?) Гаручију сирове свиле, Етхему Семуји вуну, стари бакар и коже дивљачи, Али Рамију фину вуну, Таибу Јурасију фину вуну и стари бакар. Патрун Мато Боначић (новембра исте године) отпустио је у Венецију Мурату Драгошију бели кордован и коже, а Таибу Јурасију фину скопску вуну. Патрун Мартин Тарабокија транспортовао је Таибу Јурасију фину скопску и грубу скадарску вуну, а Мурату Драгошију фину вуну. Бродар Рајмондо Вотолино из Скадра превезао је по свом рачуну скадарску вуну и гвожђе, а Виту Левију Папо, сарајевском трговцу, фину вуну. Патрун Пјетро Калобота из Босне примио је за превоз у град св. Марка од Алије Доминове fine вуне као и од Исуфа Ђакомија и Халила Драгошија. Поморац Јаков Занари из Скадра и са Бојане превезао је Шидину Рапестију fine вуне, Чену Риолу fine вуне и дуван, Мурту Драгошију фину вуну и сирову свилу, Халилу Доминану (?) фину вуну, Мустафи Мују такође фину вуну.²³⁴

Јероним Расел примио је да превезе Исљаму Синемију фину скопску вуну, сирову свилу и кордован и монтонине, Хусеину Умију фину вуну, сирову свилу, Адему Ружуци фину вуну, Агу Демисију фину вуну, Битоу Доминашију фину вуну, Мурту Алији фину вуну, Исмаилу Јубанију фину вуну, Базару Папу фину вуну. Симон Царпер из Скадра фебруара 1779. узео је на превоз fine вуне од Скадрана аге Демирија, Исмаила Јубанија, Хисена Уме, Хасана Периме (?), Исљама Шкрелје, Бејте Доминасија и Мурта Але. Јула 1779. Халил Муја укрцао је на пиелег Виценца Милића из Турске восак, Махмуд Зејнел је утоварио кордован на брод Ђузепе Шкарпе. Септембра исте године Омер табак из Скадра предао је бродару Јакову Бајелоу из Турске кордован за превоз у Венецију, Халили Соколи је Виценцу Милићу дао воска, хајден Семум предао је Зуану Гергамину восак за транспорт, Халил Драгоши поверио је Доменику Вианелу и Босне восак, а патруну Доменику Раселу фину вуну за град св. Марка. Месеца октобра 1779. Никола Камбери поверио је Јакову Млинарићу из Босне свој восак за транзит у Венецију. Новембра месеца Али Муја је предао за Венецију Изепу Макаоу фину вуну, хаџи Меми је поверио Пјетру Вианелу из Босне fine вуне.²³⁵

²³³ Исто, 116, 122, 123, 119', 120, 129', 130, 130', 131.

²³⁴ Исто, 131, '132.

²³⁵ Исто. 132'. 136.'138. 138'. 140.

Јаков Долиловић из Бојане примио је за превоз у Венецију (јануара 1780) вуне од Ахмеда Шкодре, Абдула Прекалија, Мустафе хаџи Уме, муле Доминасија, од Мустафе Мује и од Мехмеда Перистија.²³⁶

Јуна 1781. године Томаш Дујмовић преузео је за транспорт у Венецију кордован од Скадрана Али Заипоја, Хусеина Гапе, Хусеина Кареџије, Исљама табака, Алије Римгоа. Истога месеца на броду Изела Бителе били су смештени кордован и монтонине Исљама Табака. Јула исте године на лаи Павла Дерусија налазили су се вуна Николе Полија и восак хаџи Цосе, Скадрана. Скадарска вуна, кордован и монтонине превожени су августа 1781. за Венецију на броду Николе Коламовића, а роба је припадала Абделу Драгошију.²³⁷

Махмуд Бушатлија је у јесен 1784. на Портин негативан став према њему одговорио блокадом извоза дрва из северне Албаније, а дао је убити ђумругџију дувана који је у корист Цариграда монополисао продају арбанашког дувана.²³⁸

Занимљива је вест коју је дубровачка влада примила 4. априла 1786. Дан раније је у дубровачку луку упловила једна улцињска лађа са два Скадранина који су изјавили да ће за 20 дана из Бојане у Дубровник стићи товар пасуља, кукуруза и дувана; Скадрани су морали претходно да оду у Скадар и обавесте се од Курита да ли су Млечани интервенисали у Цариграду да им се скине глава.²³⁹ Према једној статистици од краја 1793. до краја 1797. године Новљани су остварили 36 трговачких путовања из Бојане у Венецију.²⁴⁰

Као што се види, од почетка XVIII века Бојана је повратила свој углед као значајна извозна лука са више крцалишта од скадарских предграђа до самог ушћа реке у море. Радијус дејства се временом повећавао, па се 70-их година прешло на путовања у Венецију, која су доносила веће користи, јер је трговачка добит остваривана и од улагања у нову трговачку робу индустријске израде. Иако је извозно подручје Бојане у великој мери било зависно од финансијских капацитета скадарских трговаца, Бојана је током времена изградила и своје бродове, мада су ту Улцињани и даље били доминантни, као што је уздигла и свој кадар трговаца.

²³⁶ Исто, 140'.

²³⁷ Исто, 152, 154', 156.

²³⁸ В. Винавер, *Црна Гора, Скадар и Дубровник крајем XVIII века*, Историјски записи бр. 1-02/1956, 62, 63.

²³⁹ НАД, АСММ XVIII с, № 3176/252 од 4. IV 1786.

²⁴⁰ Г. Станојевић, *Новска скела у XVIII вијеку*, Споменик САНУ СХХVII, Београд 1986, 130.

Bogumil Hrabak

THE BOJANA AS THE EXPORT AREA (XVIth - XVIIIth centuries)

Summary

The work was written on the base of the archives data from Kotor, Herceg Novi, Dubrovnik, Zadar and Venice. The most frequent types of the documents were the lists of goods disembarked in the quarantin of Herceg Novi, navigation licences, credits and debts regarding the purchase, export fees (1710), interdict of loading, sequesters and ship insurances the data haven't the character of the statistical variabies.

After the conquest of Scutary by the Turcs (in 1478) the left bank of Bojana lost is commercial disposition. It lasted until the Turcs conquered Bar and Ulcinj (in 1571) when the export of cereals was the most important. Subsequently there wasn't any radical progress till the middle of the XVIth century. In the second half of the XVIIth century, in spite of two longlasting wars, the saemen from Perast, Stoliv, and Herceg Novi (after 1687) made up *modus vivendi* with the inhabitants of Ulcinj and cosequently, the export to the Venetian region started. The time from the year 1700 to 1740 represents the period of the most intensive export of raw materials and fodd. Wool, ravhide and processed leather (kordovan), wax, tobacco, wood and its different sections, furs of wild animals got the great significance, but smoked meat, fish, vegetables, raw silk, rice, koffee and exceptionally wine were considered as very rare articles in the XVIIIth century. Salt lost at once the former stressed role (St. Sergiu) and wood was also much more verified than before and consequently it was less exported.

The agents of the Venetian viceconsulate in Scutary and the consulate in Drač were charged to collect payments for the imported-exported goods according to the set rite. There is a datum that the Venetians brought bricks to the area of the Bojana, intending to built the field hospital, but they didn't effectuate it. In the middle of the XVIIIth century the quarantin in Herceg Novi was so small for the numerous merchants, particularly for the Scutarian omes that they threatend they wouldn't come any more there.

Beside the seamen from the Bay of Kotor, the Venetian seamen from the Kvarner and Istra, the shipowners from Croatian littoral vere coming to the Bojana area and the marchandise was sent to Venice, Istra, Trieste and through Dubrovnik to Ancona and Senigalia. The loading stations were periodically closed because the almighty Ulcinians imposed blockades and because of the quarrels in Scutary. The Ulcinians had monopoly until the middle of the XVIIIth century when they were displaced by the stronger capital and better relatons of the Scutarians; but the majority of shipowners were from Ulcinj. Sometimes, the freight from the Bosnian eyalet was also loaded on ships in the Bojana area.